

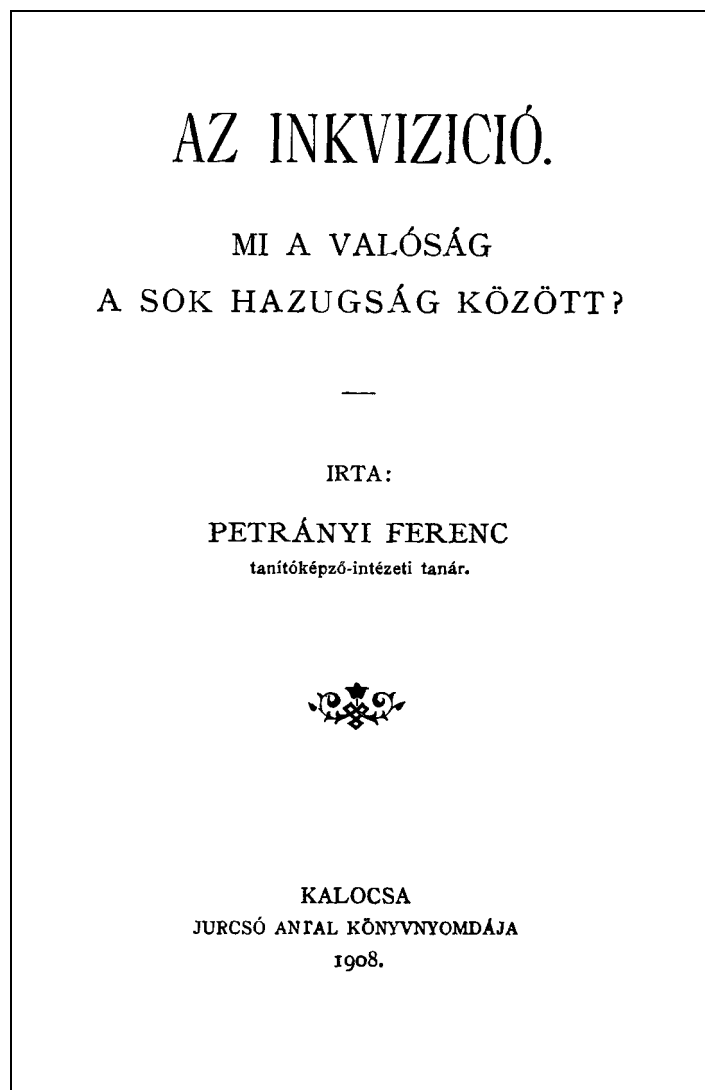
Petrányi Ferenc

Az inkvizíció

Mi a valóság a sok hazugság között?

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Petrányi Ferenc

tanítóképző-intézeti tanár

Az inkvizíció. Mi a valóság a sok hazugság között?

Nihil obstat.

Antonius Lepold

cursor.

Nr. 3578. Imprimatur.

Coloczae, die 5. augusti 1908.

Julius Városov m. p.

archiepiscopus Colocensis.

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv Kalocsán jelent meg 1908-ban. A szöveget egy-két helyen a mai helyesíráshoz igazítottuk.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
I. Bevezetés.....	5
Hogyan tárgyalnak a kérdésről?.....	5
Mi a katolikus elvi álláspont?.....	5
A kétféle inkvizíció.....	6
II. Egyházi inkvizíció.....	7
Középkori eretnokségek.....	7
Miért volt szükséges az inkvizíció?.....	7
Az inkvizíció életbeléptetése.....	8
Az inkvizíció perrendtartása.....	8
Egy különös vád.....	9
III. Az inkvizíció jogi alapja és bírálata.....	11
1) Az egyház és az eretnokség.....	11
2) A világi törvény és az eretnokség.....	12
3) Az inkvizíció „ártatlan” áldozatai.....	13
A visszaélésekért ki felelős?.....	13
A inkvizíció napjainkban.....	14
IV. A spanyol inkvizíció.....	15
A zsidóság hatalma Spanyolországban.....	15
A titkos zsidók.....	15
Inkvizíció a titkos zsidók megfélemezésére.....	16
Utolsó kísérlet a maranok érdekében.....	17
Zsidók és nem-zsidók az inkvizícióról.....	17
IV. Sixtus pápa és az inkvizíció.....	18
A titkos zsidók a pápához menekülnek.....	19
A spanyol inkvizíció szervezete és rendtartása.....	19
Az inkvizíció ítélkezik mindennemű bűnperekben.....	21
V. A spanyol inkvizíció bírálata különös tekintettel a felhánytorgatott kegyetlenkedésekre.....	23
Akié az ország, azé a vallás?.....	23
Az újkor szigorú törvényei.....	23
De hát a kínpad?.....	24
Sötét börtönök?.....	25
Az autodafék borzalmi?.....	26
Sanbenito. Mi volt az?.....	27
VI. Llorente könyve a spanyol inkvizíció ponyvairodalmának főforrása.....	28
Llorente élete.....	28
Llorente mint „történetíró”.....	29
Llorente az áldozatok számáról.....	29
VII. Kérdések kérdése: Állami vagy egyházi intézmény?.....	31
Protestáns vélemények az inkvizíció jellegéről.....	31
Róma és a spanyol inkvizíció.....	32
VIII. A spanyolok az inkvizícióról.....	34
Az inkvizíció és a spanyol művelődés.....	34
IX. Egy-egy darab kultúra.....	36
Arbuez „jezsuita” főinkvizítor!.....	36

Tudományos (?) forrásmunkák az inkvizícióról	37
A Pallas Lexikon az inkvizícióról	37
X. Protestáns inkvizíció	39
A protestáns történetírás elfogultsága	39
A nagy reformátorok kegyetlenkedései	40
Írország sanyargatása a protestáns türelem legszebb remeke!	42
IX. Visszapillantás – Összefoglalás	44
Galilei és az inkvizíció	44

I. Bevezetés

Hogyan tárgyalnak a kérdésről?

Rémséges börtönök ... kámzsás barátok, kik elevenen nyúznak szerencsétlen nőket, gyermekeket, ... óriási üstök, melyekben emberhús süstörög, lobogó máglyák, melyek körül az inkvizíció hóhérai, mint vérszomjas kannibálok ujjongnak az emberi áldozatok halálhörgésein! Borzalmas autodafék ... szerencsétlen zsidók és mórok, kiknek kiüldözése után és az inkvizíció gyűlölt munkája nyomán Spanyolországra a szellemi sötétség éje borult és mindez a római pápa parancsára s a katolikus egyház nevében és szellemében!... Így képzelik az inkvizíciót! Erről írnak gondolathijas riporterek, erről szónokol a népet mentő és elveket plántáló népgyűlési agitátor, erről beszélnek a színházban és moziban, ezt lehet látni panorámákban, hol a népszerűsített tudomány csekély pénzért még ráadásul egy-egy ajándéktárggyal is szolgál a szellemi élvezetért.

Szerencsére azonban ez az inkvizíció legnagyobbbrészt beteges képzeletnek szülöttje, rémregények tárgya, a vastag tudatlanságnak és vak gyűlöletnek agyarkodása a katolikus egyház ellen. Az az inkvizíció, melyről az igazságos történelmi kritika beszél, melyről elfogulatlan tudósok, protestánsok és katolikusok tudnak, *egészen más*. Soha, semmiféle történelmi kérdésben ennyi és ily bosszantó tudatlansággal, ekkora felületességgel és ennyi rosszakaratú ferdítéssel nem találkozunk. Igen nagy része azoknak, kik az inkvizíciót a katolikus egyház gyalázására ajkukon hordják, vagy pennájuk hegyére veszik, azt sem tudja mikor, hol szerepelt az inkvizíció.

Sokan csak annyit tudnak róla, hogy az inkvizíciót illik felhozni akkor, amikor az ember a „klerikalizmus és ultramontanizmus” ellen akar rugaszkodni.

Nagyon időszerűnek látszik, ha ezt a kérdést, melyről még közkézen forgó lexikonok és tankönyvek is olyan tájékozatlansággal és rossz akarattal írnak, melyről sok nagy munka jelent meg, – amelyekhez azonban az érdeklődők legnagyobb része hozzá nem jut, – egészen tárgyilagos megvilágításban tárjuk fel.

Mi a katolikus elvi álláspont?

Nem védelmezni akarjuk az inkvizíciót és annak esetleges visszaéléseit vagy egyeseknek olykor szertelen túlkapásait; ellenkezőleg fenntartás nélkül előre is elítéljük a kegyetlenségnek minden egyes bebizonyított tényét!

De a katolikus egyházat sem akarjuk az inkvizíció címén ellene intézett támadásokkal szemben megvédeni! *Védelemre nem szorul*. Az egyháznak e téren nincs mitől tartania; annyit előre jelezhetünk, hogy ami gáncsolandó van az egész dologban, az nem írható az egyháznak számlájára. Mint sok más kérdésben, úgy ebben is legjobb védelme a katolikus egyháznak a történet *hű előadása*. Akit az elfogultság egészen el nem vakít, az levonja a tényekből és azok bírálatából a következtetéseket s az igazság barátai azok alapján inkább hálával fognak tekinteni az egyházra, semhogy követ vessenek reá. Az egyház e terén is a jog, az állami rend s a társadalom igazi érdekeit szolgálta.

Természetesen sokan az igazság világos látása mellett is gyalázkodnak; de hát az ostobaság ellen nincs patikaszer. A rosszakaratúakat pedig talán éppen az igazság világos látása teszi dühösekké. Erről már igazán csak ők tehetnek.

A következőkben inkább azon *elvekről* lesz szó, melyek szerint az inkvizíció a maga egészében, s a felhánytorgatott kifogások megítélendők. Az események aprólékos előadásától

tartózkodunk, kivéven ott, hol az intézmények kifejlődését máskülönben megérteni alig lehet. Hogy elfogultsággal ne vádolhassanak, különös gondot fordítunk arra, miszerint az elvi kérdéseknél a legkiválóbb *protestáns* tudósok véleményét esetről-esetre felemlítsük.

A kétféle inkvizíció

Kétféle inkvizíciót ismerünk: egyházi és spanyol inkvizíciót. A kettő működésének idejét, célját, eszközeit és eredményeit tekintve egymástól élesen megkülönböztetendő. Az egyik – az egyházi – a 13. században alapított, tulajdonképpen működése a 13. és 14. századba esik, működésének tere Franciaország déli és Olaszország északi része, célja megtisztítani a vidékeket a forradalmi jellegű eretnekségektől.

A másik – a spanyol inkvizíció – a 15. század végén állított fel, megteremtője a spanyol államhatalom, főképp Spanyolországban működött, célja volt a hatalmukban féktelen titkos zsidók és mókók uralmának megtörésével a spanyol nemzeti és vallási egység megmentése. Az ellenvetések legnagyobb része a spanyol inkvizícióra vonatkozik annyira, hogy igen sokan az inkvizíció említésekor kizárólag a spanyol inkvizícióra gondolnak. Szóljunk mindkettőről. Minthogy az egyházi inkvizíciót korántsem éri annyi vád, mint a másikat, figyelmünket különösen erre, a spanyol inkvizícióra fordítjuk. Nem hallgatunk el semmit, s mivel a kérdést oly sok oldalról tárgyalták, a lelkiismeretes, pontos idézésre különösen ügyelünk.

II. Egyházi inkvizíció

Inkvizíció latin eredetű szó; vizsgálatot, jelen esetben hitnyomozó törvényszéket jelent. Az egyházi hitnyomozó törvényszékekkel, mint teljesen kifejlett intézménnyel a 13. században találkozunk. Hogy felállításának okaival és körülményeivel közelebbről megismerkedjünk, +++++meg kell röviden emlékeznünk azokról az *eretnekekről*, kiknek megfékezésére az egyház és állam szükségesnek tartották az inkvizíció felállítását.

Középkori eretnokségek

A manicheus eretnokség, mely Kr. u. a 3. században keletkezett, a római császárok üldözése dacára nem pusztult el, tovább lappangott, s a 12. és 13. században újabb kiadásban albiak, katharok eretnoksége elnevezés alatt jelentkezett Franciaország déli, Olasz- és Spanyolország északi részén. Evvel az eretnokséggel szemben minden időben a legszigorúbb eljárást találjuk. Már 296-ban Diocletianus és Maximianus pogány császárok kényszerítik őket eretnokségük elhagyására; az engedetleneket különféleképp büntetik, vezetőiket máglyán égettetik el. Honnan e szigorúság éppen ezekkel szemben a jogtisztelő római államban? Az államhatalom meg volt győződve ezen eretnokség rendkívül veszedelmes voltáról. Nem csoda! Ezeknek és a középkori rajongó eretnokségeknek tanítása vagy kifejezetten vagy szükségszerű következményeiben *forradalmi* jellegű volt. A kereszténység, izlam és a zsidóság tanításával az alapon sem volt közös; szerintük *két Isten* van, jó és rossz, a jó Isten teremtette a lelket, a rossz az anyagot. Jézus nem Isten. Az anyag minden rossznak forrása; ezért szabadulnunk kell az anyagtól. Tilos a hússal, tejjel, tojással való táplálkozás; bort nem szabad inni; állatot nem szabad megölni, sem növényt a földből kitépni (ez fáj a növénynek!). Kárhóztatták a házasság intézményét s ennek kontójára a legundokabb természetellenes kicsapongásokat üzték titkos összejöveteleik alkalmával. Katonáskodni szerintük nem szabad; a magántulajdon bűn. *Az öngyilkosság dicsőséges jótett*. Aki koplalással végezte ki magát, hitvalló, aki kendővel fojtotta meg magát, vértanú; ezenkívül méreggel, érmegnyitással pusztították önmagukat. Szerintük nincs sem egyházi, sem világi felsőbbség; adót nem kell fizetni.

Miért volt szükséges az inkvizíció?

Ily módon a család, az *egyház*, az *állam* alapjai vannak aláásva; ezt nem nehéz átlátni. Ne csodáljuk hát, ha a pogány császárok kivételes szigorúságot alkalmaztak ellenük; de ne csodáljuk azt sem, ha a katolikus egyház legerélyesebben ellene szegült tanaiának. Ha az egyház nem fejtette volna ki ezekkel a fanatizált hordákkal szemben minden erejét, s hagyta volna a családot, államot, társadalmat a biztos romlásba jutni, – akkor érhetné őt a jogos szemrehányás. Mert annak megértéséhez ugyan nem kell különös történelmi érzék, hogy ha ezek győztek volna, általános felfordulás, mérhetetlen bajok, a barbárságba és pogányságba való visszaesés lett volna a kimaradhatatlan következmény. Nem elszórtan, hanem rengeteg tömegekben léptek fel; követőik voltak minden rendben és rangban, még a fejedelmek közt is. A városokat feldúlták, a templomokat kifosztották, a nőket megbecstelenítették, a szentostyákat meggyalázták, gyilkoltak és gyújtogattak. Ezek ellenében a szigorú fellépés a középkori állam és egyház részéről nagyon is igazolt. Mit tett hát az egyház velük szemben? Azonnal tüzzel-vassal esett nekik? Nem!

Az inkvizíció életbeléptetése

Az egyház minden tőle telhetőt megtett, hogy békés úton, a legszelídebb eszközökkel bírja rá őket veszedelmes tanaik feladására, és őszinte megtérésre. Közéjük küldte a legkiválóbb férfiakat, pl. clervói Bernátot, hogy meggyőzzék őket az ige hatalmával és visszatérítsék az egyházba.

Azonban a szelídség megátalkodottakká tette őket. Új kísérletet tettek. III. Ince pápa Castelnau Pétert küldte közéjük, s ez, hogy működése annál eredményesebb legyen, Szent Domonkos tanácsára szegényen és mezítláb ment közéjük.

S az eredmény? 1208-ban meggyilkolták. Ha a békéltető követtel így bántak, ne csodáljuk az általános felháborodást, melynek következménye az lett, hogy keresztes háborút hirdettek ellenük. Ez a hadjárat nem egyik-másik hitcikkely elvetése miatt indult meg az eretnekek ellen; *az akkori keresztény állam és a társadalom létkérdéséről volt szó*. A veszedelem nagyságát bizonyítják a hittérítők, követek, püspökök és pápák, a krónikások s maguknak az eretnekeknek fennmaradt iratai és azon 52 zsinat (köztük 3 egyetemes), melyeket éppen ezen időben 1119–1229-ig tartottak.

A királyok és pápák seregei kemény csatákat vívtak ellenük s még így is csak 20 évi harc után sikerült őket politikailag megtörni, de titokban megmaradtak tovább is állam- és egyházellenes törekvéseikben. A személyes szabadság védelme, a közbiztonsági állapotok s a rendőség intézménye akkortájt más volt, mint ma; napirenden voltak az összeütközések az igazhitűek és eretnekek között. Egyrészt, *hogy ilyen szomorú vérengzések ne ismétlődjenek*, másrészt, hogy e kommunista és anarchista irányú forradalmi tévtan végképp megszűnjék, az 1229-iki toulouse-i tartományi zsinat Romanus pápai követ, számos francia püspök és érsek, VII. Rajmund gróf és a carcassonei tartományi főnök jelenlétében kimondotta az inkvizíciónak, mint rendszeres hitnyomozó törvényszéknek felállítását és 45 törvénycikkben körvonalazta jogkörét. Tehát – mint látnivaló – az egyház és állam karöltve járt el a közös veszedelem ellen.

Az inkvizíció perrendtartása

A püspök nevezzen ki minden plébánia területén egy papot és két-három jó hírnevű világi embert, kiknek kötelessége eskü alatt felügyelni, nincsen-e a plébánia területén eretnek. Ennek kinyomozása végett a gyanús házakat, melléképületeket földalatti helyiségeket át volt szabad kutatniuk, s a gyanúsak búvóhelyeit leromboltathatták. (Ez nekünk a XX. sz.-ban nagyon keménynek tetszik; de gondoljunk arra, hogy e rendelkezés a háború befejezésének évében s nem formális békekötés után, hanem csaknem a harctéren a jus belli, a hadi jog alapján bocsáttatott ki!) Aki ezentúl eretneket birtokán rejteget, földi büntetés végett följobbvalóinak adandó át. Ha valakire nézve az eretnekség gyanúja alaposnak bizonyult, a plébános tanúk jelenlétében megjelent házánál, átadta neki a törvénybe való idézést. A rá következő vasárnapon a plébániai misén újból felolvasták a megidézést.

Ha az illető a kitűzött határidőn belül önként jelentkezett, *egyházi* büntetésben részesült (pl. bűnbánó ruha viselése, böjt stb.) Ha önként nem jelentkezett, kiadatott az elfogatási parancs, melyet állami hivatalnokok hajtottak végre. A tárgyalás esküvel vette kezdetét. A vádlottnak meg kellett esküdnie, hogy önmagára és másokra nézve is csak a tiszta igazságot fogja mondani. A terhelő tanúknak is meg kellett esküdniük. Rendes körülmények között a vádlottal nem közölték a tanúk nevét. Ezt a gyakorlatot a világi jogból vették át; azért nem mondták meg a vádlottnak a tanúk nevét, hogy a vádlott, illetve hozzátartozóinak és eretnektársainak véres bosszújától megmentsék őket. A vádlottnak azonban jogában állott ellenségeit megnevezni, akiket azután a tanúvallomásokból kizártak. IV. Ince pápa elrendelte,

hogy bizonyos esetekben meg kell a tanúkat nevezni a vádlott előtt. Külön bizottság ítélkezett az iránt, vajon a tanúk esküre bocsáthatók-e vagy sem.

Az állam (mint alább részletesen jelezni fogjuk) az eretnokséget ebben az időben olyan vagy *még nagyobb bűnténynek minősítette, mint a hazaárulást vagy felségsértést*. Ezekben a legnagyobb bűnpörökben (crimina excepta) az állam a rendestől sok tekintetben eltérő ügykezelést alkalmazott. Ezeket a kivételes rendszabályokat a világi jogból átvette az inkvizíció is. Tehát nem a zsinatok és nem a pápák találták ki ezeket! Így pl. valamint a világi jog szerint a hazaárulás és felségsértés ügyében bárki feljelenhette a bűnöst és bárki, – még aki rendes bűnpöröknél és a polgári törvénykezésnél a tanúk sorából ki volt zárva, – tanúskodhatott, úgy az inkvizíciónál is tanúskodhatott az eretnokség bűnügyében akárki. Hogy a bizottság esküre bocsátotta-e, s a bírák mennyiben adtak vallomására, egészen más kérdés. Biztos értesülésünk van éppen egy az eretnokség ellen tartott tartományi zsinatból (beziersi zsinat 1246. 45. canon) arra nézve, hogy a hamis tanúkat egymásután több vasárnapon át égő gyertyák és harangzúgás mellett kiközösítették, és tanúságtételre nem bocsátották. Egyébként a hamis tanúk büntetése posztóból készült nagy vörös nyelv volt, melyet ruháikon kellett hordaniuk. (Bűnügyben ma is elfogad a törvény tanúnak bárkit; csak esküre nem bocsát bizonyos büntetett előéletű egyéneket!) A világi jog akkor mindenütt használta a nekünk manapság oly borzasztónak tetsző testi fenyítéket a vallomás kiegészítésére. Ezt az akkori viszonyok között mindenki természetesnek találta. Ez volt minden bűnpörnél a legközönségesebb vallatási eszköz. Ezt a felfogást természetesen nem szüntethette meg az inkvizíció sem. Azonban kétségtelen bizonyítékaink vannak arra nézve, hogy a testi fenyíték mint vallató eszköz az *inkvizíciónál sokkal kevesebbszer és sokkal szelídebb alakban szerepelt, mint az időtájt bármely más világi törvényszéknél*, s az eretnekekkel szemben csak kivételes esetekben alkalmazhatták, amiért esetről-esetre a püspökhöz kellett folyamodni.

Különben az ilyen testi fenyíték alatt tett vallomást egymagában nem tekintették elégségesnek az ítélet meghozásához, ítélethozatalnál más szakértő férfiaknak is jelen kellett lenniük. Egészen világos bizonyítékok vagy önkéntes vallomás nélkül soha senkit el nem ítélték és V. Kelemen meghagyására végérvényes ítéletet csak akkor lehetett hozni, ha a püspöknek és az inkvizítoroknak a véleménye egybehangzó volt. Az ítélet meghirdetése mindig valamely templomban egy ünnepnapon nagy néptömeg jelenlétében történt. A büntetések közül háromfélét az inkvizítorok maguk is végrehajtottak. Legenyhébb büntetés (poenae comminatoriae) a kiközösítéssel való megfenyegetés volt, kisebb büntetések (p. minores) voltak: kötelező jócselekedetek, böjt, alamizsna, búcsújárás. A pénzbüntetést a narbonne-i zsinat 1244. és IV. Ince pápa (1243–54) szigorúan megtiltották. Erősebb büntetések voltak már a kiközösítés és megszegyenítések (p. infamantes) pl. megkülönböztető ruha viselése feltűnő sárga kereszttel. (A beziersi zsinat 6-ik törvénycikke kiközösítés terhe alatt tiltja e jeleket viselők kigúnyolását!)

A makacs, visszaeső, lázadást szító eretnekeket büntetés végett átadták a világi hatóságnak. *A világi törvények* vagyonekobbzással, börtönnel, sőt súlyos esetekben máglyával büntették az ilyeneket. Ezek azonban már rendesen olyanok voltak, akiket manapság is kivégeznének. *Az elítéltnak mindenkor jogában állott fellebbezni; a pápák csaknem minden esetben enyhítették az ítéletet!*

Egy különös vád

Itt meg kell emlékeznünk egy különös büntetésről. Az inkvizíciót tárgyaló fércművek, sőt egyik-másik tudományosnak látszó munka ebből a büntetésből alkalmat vesz magának arra, hogy minősíthetetlen kegyetlenséggel vádolja az inkvizíciót. Azt tudják ők is, hogy a világi törvény mily szigorúan bánt el azon időben az eretnekekkel; de egy büntetésről, melyet –

mondják ők – az inkvizíció alkalmazott, nem tud a világi jog s ez a „*valóságos, elevenen való befalazás.*” Ellenségeink maguk sem tudnak konkrét esetet felhozni, az egyetlen beziersi zsinatra (1246) hivatkoznak, mely szerintük elevenen való befalazásra ítélte az eretnekeket. Sietünk megjegyezni, hogy ez a vád *szemenszedett valótlan*ság, egyike a legkirívóbb történelmi sületlenségeknek. Az említett zsinatnak van 46 rendelkezése; ezek egyikében sincs e büntetésről szó.

A zsinaton a narbonnei érsek és több püspök 37 utasítást adott ki az inkvizítoroknak mihez tartás végett. Aki ezeket átolvassa, rögtön tisztában van e vádat emelők teljes történelmi járatlanságával. Szó van immuratióról. Ez bebörtönzést, magánzárkát jelent, de sehol és soha sem jelent valóságos befalazást! (Magyar ember is szokta mondani: „négy fal közé tették”!) Ilyent csak vagy egészen rosszakaratú, vagy pedig olyan ember állíthat, aki soha eredeti szöveget nem látott s akinek e tekintetben semmiféle történelmi érzéke nincs.

A 20. utasítás arról szól, hogy a visszaesőket, szökevényeket örökös fogságra ítélik az inkvizítorok, de a pápától előre nyert engedély folytán a püspök tanácsára e büntetést is átváltoztathatják.

A 23. canon arról szól, hogy ezen börtönre ítélték, „befalazandók” számára („*talibus immurandis*”) készítsenek külön zárkát azért, hogy másokat meg ne rongthassanak (*alios pervertere nequeant*) s gondoljanak megfelelő eltartásukról!!

A 24. c. arról szól, hogy az élethossziglan tartó fogság (*immuratio*) büntetését egészen nem szabad elengedni, kivéve akkor, ha a családapa távolléte miatt a család tönkre jutna. A 25. canon arról szól, hogy a „*befalazottakhoz*” feleségük bármikor bemehet. (Szórol szóra: „*sit autem liber accessus uxori ad virum immuratum et e converso: ne cohabitatio denegetur eisdem, sive ambo immurati fuerint sive alter ...*”) A börtönőrök többször kénytelenek voltak az „*elevenen befalazottaknak*” bizonyos játékokat szigorúan megtiltani. (Lásd Mahul, Cartulaires Archives V. 630.; *Mansi és Harduin* „*Acta conciliorum.*” *Hefe*le: „*Conciliengeschichte*” a megfelelő zsinat rendelkezéseire vonatkozólag!) Olyan kegyetlenül *befalazták* ezeket a szerencsétlen „eleven” embereket, hogy ha jól viselték magukat, néhány hónap múlva kiengedték őket, hogy *játszhattak, látogatókat fogadhattak* stb. ... Ilyen történelmi tudatlanság mellett lehet rémdolgokat képzelni és írni is az inkvizícióról, de ilyen írónak komoly tárgyilagosságra és megbízhatóságra nem szabad számot tartaniuk!

III. Az inkvizíció jogi alapja és bírálata

Hogy az egyháznak és a középkori keresztény államoknak az eretnekséggel szemben tanúsított magatartását helyesen megítélhessük, szemünk előtt kell tartanunk a következőket;

1) Az egyház és az eretnekség

Mint minden egyesületnek, úgy az egyháznak is megvan az a joga s egyben kötelessége is, hogy engedetlen és makacs tagjait a rendelkezésére álló eszközökkel saját hatáskörén belül megfenyítse. Minden értelmesen gondolkozó s a jog iránt némi érzékkel bíró embernek az egyház számára ezen *alapjogot* meg kell engednie. Ha más társulatnál elismerjük ezt, mért ne ismernők ezt el a keresztény egyháznál, a világon létező e legnagyobb szervezett társaságnál? ... Az egyház Krisztustól kapta azon jogot és kötelességet, hogy a reábízott tanítást híven megőrizze, annak épsége és tisztasága fölött őrkdjék s a pártütőket, az eretnekeket, mint akik a megismert igazság ellen tusakodnak, megintse, esetleg tagjai sorából végleg kizárja, kiközösítse. Így rendelte maga Krisztus: „Aki az anyaszentegyházra sem hallgat, legyen neked, mint a pogány és vámos!” Az apostolok (2Jn 10; Gal 1,8.9; 1Kor 5,5. stb.) ezt a leghatározottabban és legszigorúbban hajtották végre. Az egyház sajnálja a pogányságot, hisz a pogányok legnagyobbbrészt tudatlanságból tévelyegnek, elszenvedí a zsidóságot, mint az igazság tanúit a világ végezetéig; de hogy valaki, mint az eretnekség, az egyházzal közös alapon állva vagy legalább is ezt hangoztatva az igazsággal szemben hazugságot tanítson, s azt *krisztusi igazság* gyanánt hirdesse; ezt annak, aki a feltétlen igazság tudatában él, nem szabad egykedvűen elnéznie. Az egyház sajnálkozó részvétellel viseltetik a tudatlanság iránt, megbocsátja a tévedést, de a dacosan tévelygő *akaratnak* nem vetheti magát alá. S vegyük ehhez még a középkori eretnekség családot, társadalmat felforgató jellegét, gondoljunk azon szomorú végkövetkezményekre, melyek az eretnekség diadala után az államra, az általános művelődésre s az egyházra nézve jártak volna: s az egyház fellépését megértjük! Az állam büntető törvénykönyvei a legszigorúbb büntetéseket szabják azokra, akik az *állam léte és fejlődése ellen* törnek. Hazaárulást, felségsértést, a nemzeti állameszme és a fennálló társadalmi rend elleni izgatásokat stb. mindenkor a legszigorúbb büntetéssel sújtottak. Az ügyészség ellenőrzése e tekintetben szintén bizonyos inkvizíciót jelent. *S ha az állam létfenntartása céljából jogosan védekezhetik, az egyháztól e jogos önvédelmet zokon vesszük?*

Az egyház, mint az inkvizíció felállításánál láttuk, csak a *legvégső* esetben, mikor a békés eszközök nem használtak, nyúlt a szigorúbb rendszabályhoz. Elvi álláspontja ugyan mindenkor az volt, hogy a tudatos hazugságnak a vallás dolgában nincs egy percig sem létjogosultsága, mégis mikor a tévelygőkről, az egyes emberekről volt szó, kíméletességet tanúsított. Így példának okáért előfordultak esetek, amidőn a császárok túl szigorúan bántak el az eretnekekkel, különösen az eretnekségek alapítóival. Mikor Maximus trónbitorló Priscillianus tévtanító, és társai ellen szigorúan, sőt kegyetlenül akart fellépni, toursi Szent Márton közbevetette magát az eretnekek érdekében, és kérte a császárt, hogy legalább az életüket kímélje meg. A császár tett ígérete dacára Kr. u. 385-ben kivégeztette őket. Szent Márton nem késett a császár e tettét nyilvánosan elítélni, hasonlóan rosszalatták eljárását Szent Ambrus milánói püspök, Siricius pápa s utóbb Nagy Szent Leo pápa, kik hangosan tiltakoztak e császári túlkapás ellen!

Szent Ágoston, bár általában nem helytelenítette a világi hatalom közbelépését az eretnekekkel szemben, mégis szelídebb eszközöket ajánlott ellenük. „Mi megjavítani és nem megölni akarjuk őket. Velük szemben el ne hanyagoljuk ugyan a szigorú ellenőrzést,

mindazonáltal ne vessük alá őket azon büntetéseknek, melyeket megérdemelnek.” (Ep. ad Donat.) De éppen Ágoston volt az, aki keservesen csalódott azokban az eretnekekben, kiket kímélni óhajtott! A középkorban Szent Bernát azt írja az eretnekekről: „Nem fegyverrel kell őket üldözni, hanem érvekkel megfogni, tévedéseiket megcáfolni; hogyha csak lehet, a katolikus hitre kell őket visszatéríteni. Ez Annak a szándéka, aki minden ember üdvösségét akarja, s mindenkit az igazság megismerésére hívogat.”

Ez volt mindig az egyháznak a felfogása azon eretnekekkel szemben, kik a szóra még hallgattak; de őrzöngő, romboló vad hordákkal szemben, akik ellen 20 álló évig valóságos háborút kellett viselni, a szigorúbb eljárást s mint végső eszközt, az állami törvények alkalmazását igazoltnak találta. *A középkor általános felfogása szerint ezen fellépése teljes jogosultsággal bírt* s az előzők kellő mérlegelése után elfogulatlan ember ma sem ütközhetik meg rajta.

2) A világi törvény és az eretnokség

Az egyház a pogány császárok idejében s a modern korban, akkor, mert üldözték, most pedig –, mert egyház és állam különváltak – nem vette és nem veszi igénybe az állam segítségét engedetlen tagjaival szemben. Beéri az egyházi fenyítéssel. A középkorban nem így volt. Nagy Konstantin ideje óta az egész középkoron át a legszorosabb kapocs fűzte össze az államot és egyházat; mindenben egyértelműleg jártak el. A régiek ajkán nemcsak frázis, hanem a hithű meggyőződésnek szava volt az, hogy az állam létének legbiztosabb alapja a vallás, támasza és talpköve a tiszta erkölcs. A középkori államhatalom abban a felfogásban volt, hogy ha az állam feladatához tartozik védeni az alattvalók birtokát, *legszebb tiszte* a honpolgárok legnagyobb kincsének, a vallásnak védelme.

Innen magyarázható meg II. Theodosius császár 407-ben készült törvénykönyvének e rendelkezése: „*akarjuk, hogy az eretnokség nyilvános büntény gyanánt tekintessék, mert ami az isteni vallás ellen történik, az a közjónak van ártalmára.*” (I. 40. Cod. Theod. XVI. 5.).

Ugyanezen törvénykönyv szerint az eretnokség, mint az *isteni fölség* megsértése *nagyobb bűn* a királyi és császári fölség megsértésénél. („Cum longe gravior sit aeternam, quam temporalem laedere majestatem.” Can. 10. X. 5, 7.) Ezért hoztak az eretnokség ellen éppen olyan szigorú törvényeket, mint a hazaárulás és felségsértés ellen.

De míg a római birodalomban csak kivételképpen alkalmazták az eretnokségre a halálbüntetést, addig a germán államokban éppen a germán jogfelfogás szigorúsága következtében a testi büntetések, kínzások alkalmazásával, sőt a halálbüntetéssel is gyakrabban találkozunk. II. Frigyes császár ideje óta az eretnokség gyakori büntetése a világi törvény értelmében a máglya volt. (Mon. Germ. Leg. II. 326. spp, Sachsenspiegel II. könyv. 13. §. 7. Schwabenspiegel, Landrecht 313. §.) Azt pedig csak nem mondhatja senki, hogy a hitetlen II. Frigyes császár, aki a pápával és az egyházzal nem valami jó lábon élt és Anjou Károly szicíliai király az egyház illetve a pápaság iránt való különös vonzalomból hozták ezen fölötté szigorú törvényeiket!

Ezek azon kor szellemének *természetszerű* folyományai voltak. S ha valaki Nagy Konstantin, Nagy Theodosius és II. Frigyes törvénykönyveiért, a római s még inkább a germán jogászok által fölállított és világi törvénykönyvekben érvényre jutott jogi felfogásért az inkvizitorokat akarja felelősekké tenni, kik kortársaik véleménye és saját meggyőződésük szerint *törvényszerűen* jártak el, – az a történelem és az igazságosság iránt vajmi kevés érzéket mutat.

Aki történelmi kérdésekről tiszta képet akar nyerni, legelső dolga legyen, hogy ne saját korának felfogásához mérje a rég letűnt századok alkotásait. „Aki egy egészen más kor nézeteibe van elmerülve, mely a földi fölség ellen való bünt a legszigorúbb büntetésekkel sújtja, az Isten fölsége ellen való bünt részint büntetlenül hagyja, részint nagyon is enyhén

bünteti, s az istenkáromlás bűnét, melynek egykor halálbüntetés volt a jutalma, már alig ismeri, annak természetesen fáradságába kerül, hogy csak némileg is megértse ezt a régi *általán helyeselt és szükségesnek ismert törvényhozást.*” (Hergenröther: Kath. Kirche und christl. Staat. 425.) Rodrigo, Spanyolország legújabb nagy történetírója „Historia verdadera de la inquisition” c. művében (Madrid, 1876. 1. köt. 192.) az inkvizícióról általában szólva ezeket mondja: „Az inkvizíció meg nem érdemli azt az elítélést, melyet reá kimondottak, tekintsük akár törvényi, akár történelmi, akár kánoni szempontból. Kizárólag azzal a szándékkal létesítették, hogy védje a vallás hitágazati és erkölcsi tisztaságát. Midőn a szentszék e törvényszékeket megteremtette, – a világi hatalmak kérései szolgáltak alapul erre – tekintélyénél fogva járt el és *egyetértésben azokkal a törvényekkel, melyeket éppen ezek (a világi hatalmak) létesítettek.* Eljárása megmentette e törvények szigorától azokat, akik töredelmeseknek mutatkoztak. Különböző egyetemes és tartományi zsinatok, katolikus írók, kiváló bölcsességű egyházi fejedelmek, szentek, kiket az oltáron tisztelünk, helyeselték az inkvizíció létesítését. És az egyháznak hívő tagjai üdvözölték, mivel benne a vallás általános elkallódásának ellenszerére ismertek. Csak az eretnekség szegült ellene.”

3) Az inkvizíció „ártatlan” áldozatai

Az ember szíve olyan, mint a hangszer; a legkülönfélébb érzelmeket válthatjuk ki belőle, csak tudjunk játszani rajta. Öröm és bánat, szánakozás és gyűlölet nagyon könnyen váltakoznak benne. Ellenségeink jól számítanak. A legsötétebb színekkel festik az inkvizíció hivatalnokait, ugyanakkor az ártatlanság köntösébe öltöztetik az inkvizíció „szegény szerencsétlen áldozatait”, s az üres fejű, szűk látókörű embereknél kész a hatás. Hogy az igazság és az igazságosság mit szól mindehhez, avval már nem törődnek. Akiket az inkvizíció bűnösöknek ítél, akiket az állam a törvény szigorával sújt, azok iránt csak úgy áradozik az a beteges érzelgősség, de azokkal az áldozatokkal, kiket az eretnekek bántalmaztak vagy megöltek, senki sem törődik. Pedig ezek az eretnekek kissé kegyetlenebbek voltak, mint az imént említett törvények! Már Ágoston írja a donatista eretnekekről: „Akiket hatalmukba kerítették, azokat tűzbe vetették vagy a mélységbe taszították, miután kiszúrt szemeikbe, ami kedvenc szokásuk volt, meszet és ecetet öntöttek. Parittyákkal és borzasztó fütykösökkel, melyeket ők maguk „Izrael”-nek gúnyoltak, vonultak ide s tova ... Vajon igazságtalan tett volt-e, hogy minden biztonságnak ily ellenségei ellen a császár hatalmát hívjuk segítségül?” (Ágoston Unit. eccl. 19. 20.) Városokat lerombolni, a lakókat felkoncolni, a nőkket erkölcstelenül visszaélni: ezt mind elnézzük csak azért, hogy az inkvizíción lehessen rúgni és gyalázkodni? Ha az inkvizíció hetekig, hónapokig tartó tárgyalások után a törvény és jogszokás alapján ítéletet hoz e vallási őrzőgök büntetési fölött – az kérlelhetetlen szigorúság és barbárság; a köznyugalmat állandón veszélyeztetni, a szent helyeket megbecsteleníteni, védtelen emberek vérént kiontani: az „csekély dogmatikai eltérés”, az a „szabad kutatás elve” „a szabadság és felvilágosultság szelleme.” Így lehet fércregényt csinálni, ostobaságot terjeszteni, de nem oknyomozó (!) történelmi tankönyvet vagy komolyságra számot tartó lexikoni és hírlapi ismertetést írni!

A visszaélésekért ki felelős?

Ha egyesek, mint pl. mindjárt az inkvizíció felállítása után a domonkosrendi szerzetesek vagy marburgi Konrád világi pap túl szigorúan jártak el, az nem írható az egyház rovására; a pápa éppen ezen szigorúság miatt az inkvizítori megbízatást a domonkosoktól visszavette s újból a püspökökre ruházta. Hogy egyik-másik inkvizítor az előírt rendeletek és utasítások ellenére is visszaéléseket követett el, ezt csupán annak az egyes embernek s nem az intézménynek kell betudni. A pápák maguk (IV. Ince, VIII. Bonifác, V. Kelemen) szigorúan

ellenőrizték az inkvizíció működését, a túl szigorú vagy igazságtalan ítéleteket megsemmisítették s a hatalmukkal visszaélő inkvizítorokat állásuktól megfosztották.

A inkvizíció napjainkban

Meg kell még jegyeznünk, hogy az egyházi inkvizíció a századok folyamán különböző átalakításokon ment át s még ma is fennáll, mint a legfőbb római bizottságok (kongregáció) egyike. Neve: Congregatio Sancti Officii. Hit és erkölcs körébe vágó ügyekben ez a legfőbb ítélőszék. Ítélezik az eretnység, hithagyás, hitszakadás, a szentségek kiszolgáltatása körül előforduló visszaesések dolgában. Legfőbb tekintélyével dönt a fölött, vajon ez vagy az a tétel nem foglal-e magában eretnységet s hívő katolikus ember vallhatja-e azt vagy sem. Tagjai bíborosok s a legkiválóbb hittudósok. Elnöke a pápa. Ítéletei, bár a legnagyobb tekintélynek örvendének és irányadók, mégsem csalatkozhatatlanok, hacsak a pápa azokat magáévá nem teszi és ex cathedra ünnepélyesen ki nem hirdeti. Ügyvitele az egyházijog elvei szerint történik; működését nagy körültekintés és kiváló szelídség jellemzi.

IV. A spanyol inkvizíció

Kétszázötven évvel az egyházi inkvizíció felállítását követően Spanyolországban egészen különös okokból életbe léptették a sokat emlegetett spanyol inkvizíciót. Itt nem az albiak vagy más középkori eretnesség terjedésének megakadályozásáról volt szó. A 15. század vége felé Spanyolországban ezen eretnekeket úgyszólván csak a hírükből ismerték. A spanyol inkvizíció különleges jelensége annak az évszázados *élet-halálharcnak*, melyet ez ország területén Kelet és Nyugat, a kereszténység és annak esküdt ellenségei, Európa népei és a szívós szemita faj vívtak meg egymással. A spanyol inkvizíciót csakis ezen önvédelmi harc szempontjából lehet igazán megérteni: *a keresztény nemzeti királyság fegyvere volt ez a hatalmában elbizakodott zsidóság ellen.*

A zsidóság hatalma Spanyolországban

Spanyolországban már a kereszténység legelső századaiban megvolt a keleti, szemita veszedelem. Az Afrikából bevándorlott zsidók igen korán nagy hatalomra tettek szert ez országban. 589-ben a 3. toledói zsinat erősen kikelt a zsidók nagyarányú *rabszolgakereskedése* ellen. A góth királyok utóbb elrendelték, hogy erőszakkal meg kell őket keresztelni. Bár ez ellen az erőszakos térítés ellen a 633-ban tartott toledói zsinat erélyesen tiltakozott, a királyok még sem támogatták. A zsidók, hogy a törvények szigorúságát kikerüljék, színleg meg is keresztelkedtek; *de szívükben annál inkább gyűlölték a keresztény lakosságot*, amellyel a századok folyamán nagyon sokszor meggyűlt a bajuk. A pápáknak és a spanyol püspököknek kellett őket a lakosság dühétől megmenteni. II. Sándor pápa (1061–73) az összes spanyol püspökökhöz körlevelet intézett, melyben dicséri őket, hogy helyesen jártak el, midőn a zsidókat megvédték és lemészárolásukat megakadályozták. Ugyanezt tette százötven évvel később III. Honorius pápa.

Azonban a zsidók sokkal szívósabbak voltak; az üldözések dacára hatalmuk egyre *gyarapodott*. X. Alfonz király idejében ott találjuk őket a legfőbb udvari méltóságokban; ők voltak a királyok és grandok jószágigazgatói és kincstárőrei. Külön bíróságuk volt s külön törvények szerint ítélkeztek fölöttük. Kiváltságokhoz jutottak; miként a nemeseket, úgy őket sem volt szabad külön királyi parancs nélkül elfogni. Az ország, s a királyok szorult anyagi helyzetét csúnya módon kihasználták éppen úgy, mint hazánkban II. Endre és IV. Béla idejében. Az adók, sójövédékek, vámok és révek bérlői ők voltak. Mint Magyarországon, úgy ott is polgári peres ügyekben a keresztény ember tanúsága zsidók ellen nem volt tekintetbe vehető; *a zsidónak az esküje döntő volt a keresztényével szemben.*

100 százaléknál is nagyobb uzsora engedélyezését vívták ki maguknak. Jövedelmező foglalkozásuk a többi közt az emberkereskedés volt. A spanyol cortesek és zsinatok ismételten sürgették kiváltságaik korlátozását. A nép sokszor fellázadt ellenük. Érezték veszedelmes hatalmát annak a zsidóságnak, mely Spanyolországtól Kínáig erős keresztényellenes szövetséget alkotott.

A titkos zsidók

A tulajdonképpeni veszedelem azonban abban állott, hogy a 14. század óta mind sűrűbb üldözések miatt a zsidók *tömegesen keresztelkedtek meg és pedig legtöbbször csak látszatra*. Míg a valódi zsidók a nemzeti vagyonnak és kereskedelemnek nagy részét ragadták magukhoz, addig e titkos zsidók, kiket közönségesen *maranoknak* (maranos) neveztek, Spanyolország *nemzeti jellegét* veszélyeztették. Névleg és hivatalosan keresztények voltak,

de titokban zsidó szertartásokat használtak és a zsidókhoz szítottak. (A megkereszteltekről levakarták a szentelt olaj maradványait, a keresztség után is alávetették gyermekeiket a körülmetélés szertartásainak, szombaton kerülték a szolgálai munkát, tüzet nem gyújtottak, ünnepi ruhában jártak.) Magas állásokhoz jutottak; sokan a zsidósághoz húzó lelkület mellett papokká, sőt püspökökké lettek Beházasodtak a legelőkelőbb családokba úgy, hogy *az egész nemzet elzsidósodásától lehetett tartani*. A vagyon kezükben volt; az ország nemzeti és keresztény jellege a legnagyobb veszélyben forgott; s ha ehhez még hozzávesszük, hogy Spanyolország régi ellenségeivel, a mórokkal a keresztény fejedelmek ellenében többször szöveterkeztek, akkor nagyon könnyen megérthetjük a protestáns dr. Huber A. (Über spanische Nationalität stb. Berlin 1852.) a zsidóveszedelem nagyságáról írt jellemző nyilatkozatát: „*A keresztény Spanyolország létéről vagy nem létéről volt szó.*” De Maistre írja erre vonatkozólag: „A zsidóknak remegniök kellett, mert különben ők remegtették volna meg a keresztényeket.” Az 1812-iki cortes (országgyűlés), mely az inkvizíciót megszüntette, kijelentette, hogy a zsidóság a 15. században „*nép volt a népben*” – Borrow György a londoni bibliatársaság kiküldöttje „The Bible in Spain” c. munkájában igen érdekes eseteket beszél el arra nézve, hogy még a 19. század elején is mennyi titkos zsidó élt Spanyolországban, s mily nagy volt azok befolyása. Talaverában 1838-ban találkozott egy titkos zsidóval, ki őt is izraelitának nézvén, elbeszélte neki, hogy ősei között sok püspök volt s hogy még akkor is (1836) évente eljárt hozzá bizonyos ünnepeken négy magas egyházi állásban levő ember, kik bizalmas körben átkozódtak a kereszténység és egyes szertartásai miatt.

Ha a zsidóság szívósságát és faji összetartását figyelembe vesszük, nem fogjuk csodálni, hogy aránylag oly kevesen tértek át szívből a kereszténységre, s hogy oly sokan a félelemből történt megkereszteltetés után is gyűlölték, gyalázták a kereszténységet. Manapság is így gondolkoznak a zsidók! Az „*Egyenlőség*” c. zsidó-felekezeti lap 1908. május 10. számában így ír: „Felnőtt, intelligens hitetlen zsidó nem hihet, a hívő zsidó még úgysem a katolikus dogmákban. És ha mégis ünnepélyesen vallja azokat, mert másképp ki nem térhet, jellembeli folttal, képmutatással, félrevezetéssel, csalással lépi át új vallása küszöbét, mert hazudott a haszonért, melyet az új vallástól vár ... *Tiszta dolog, hogy a kitért zsidó nem hívő, hanem csak képmutató*. Nem hisz a dogmákból semmit sem. Csak egyet hisz, hogy mint keresztény könnyebben éri el földi célját.” Mi ugyan más véleményen vagyunk a zsidóknak megtéréséről – általában; de mindenesetre jellemző ez a felfogás és könnyebben érthetővé teszi a maranoknak kereszténygyűlöletét, szentségtöréseit, titkos összeesküvéseit.

Inkvizíció a titkos zsidók megfékezésére

A nép többször fellázadt a zsidók és maranok ellen; az utcai harcok napirenden voltak, végre a nép régóta elfojtott dühe 1473-ban, mely évben a zsidók pénzzel csaknem kezükbe kerítették Gibraltár várát, nyílt forradalomban tört ki elnyomói ellen. Ekkor a *világiak és egyháziak ismételt kérelmére* Ferdinánd király és Izabella királyné elhatározták az inkvizíció felállítását. Ez által egyrészt a nép kíméletlen igazságszolgáltatása helyébe, mely gyújtogatással, rablással és gyilkolással volt egybekötve, *szabályszerű nyomozó és büntető törvényszéket óhajtottak állítani*, másrészt a maranok által elkövetett szentségtörésnek, és a keresztény vallás botránnyos kigúnyolásának akarták elejét venni. Közreműködött azonban más cél is.

A király és királyné az inkvizícióban alkalmas eszközt láttak a királyi hatalom megszilárdítására. Európának talán egyetlen más országában sem állott a királyi hatalom ez időtájt oly gyenge alapokon, mint éppen Aragóniában és Kastiliában. A királyok legfőbb törekvése önállóságuk és hatalmuk szilárdítása volt. Ekkor, midőn Nyugaton minden államban a királyi hatalom korlátlanra fejlődött, a spanyol uralkodók is kaptak az

inkvizíció, mint erős fegyveren ellenszegülő alattvalók ellen, és miként a történelemből tudjuk, ki is használták azt nemcsak a maranok, hanem a főnemesek, papok és főpapok ellen is. Csak innen magyarázható meg, hogy Pombal, Portugália mindenható minisztere, a zsarnokok elseje, a jezsuiták elűzője, Róma és az egyház szabadságának esküdt ellensége, mindig lelkesedéssel szól az inkvizícióról és főinkvizítorra tulajdon testvérét teszi meg.

Ezen előzmények kellő mérlegelése mellett az elfogulatlan ember tisztában van azzal, hogy Spanyolországban más inkvizícióval lesz dolgunk, mint amilyent a középkorban az albiak megfélemezésére az egyház és állam alkalmazott.

Ferdinánd és Izabella, mivel nemzeti ügyről, de egyúttal vallási kérdéstről is volt szó, a pápához fordultak, hogy hagyja helyben az inkvizíció felállítására vonatkozó előre kidolgozott terveiket. A pápa ismételt sürgetésükre 1478. nov. 1-én megadta a maga részéről a kívánt jóváhagyást. Kikötötte, hogy az inkvizíció bíráivá legalább 40 éves, feddhetetlen életű, erényesség és bölcsesség dolgában kiváló egyéneket nevezzenek ki, akiknek a hittudományokból szigorlataik vannak vagy a kánonjog doktorai.

Utolsó kísérlet a maranok érdekében

Mielőtt azonban e törvényszék megkezdte volna működését, a katolikus uralkodók még egyszer próbát tettek ezen titkos zsidók megtérítésére. Rendkívül sokat fáradozott a tanítás-prédikálás terén Mendoza bíboros, Sevilla érseke, ki egy e célra igen alkalmas katekizmust szerkesztett és juttatott a maranok kezeihez (1478). Hiába volt mindez; a maranok maradtak mint voltak, sőt a királyi pár fáradozásaira feleletül a tervbe vett inkvizíció s általában a kereszténység ellen egy főmedvényt adtak ki. Ennek az iratnak a gyalázkodásai ártottak nekik legtöbbit. Mérhetetlen elbizakodottságuk, s a királlyal és kereszténységgel packázó vakmerőségük sodorta őket a legnagyobb veszedelembé és ez hozta meg számukra Granada bevétele után (1492) a kiűzetési parancsot. A keresztet megcsonkították, a szentostyákat meggyalázták s azt a nagyon erős gyanút keltették, hogy la Guardiában egy keresztény gyermeket keresztre feszítettek s ugyanezt a merényletet Valenciában is megkísérelték (Llorente 1. kötet, 258 lap). Toledóban felfedezték egy összeesküvésüket, melynek célja az volt, hogy a keresztényeket Úrnapján megtámadják és felkoncolják. Ezen és hasonló vakmerőségek bírták rá a királyi párt, hogy az inkvizíciót a titkos zsidók ellen most már végleg életbe léptesse, a valódi zsidókkal pedig azt a felszólítást közölje, hogy vagy távozzanak Spanyolországból vagy alkalmazkodjanak a keresztény spanyol nemzethez. A kitűzött határidő elteltével kb. 100.000 zsidó – s nem 800.000, mint az inkvizíció regényírói állítják – a király hajóin elhagyta az országot, Afrikába ment; a visszamaradtak megkeresztelkedtek – marano módra, s csak több anyagot szolgáltatott az inkvizíciónak.

Zsidók és nem-zsidók az inkvizícióról

Az inkvizíció megtisztította az országot s *végleg megtörte a szemita faj uralmát a spanyol félszigeten*. A zsidók és maranok már-már a pirenei félsziget urai voltak; most *kiszorítottak* és Spanyolország világhatalommá fejlődött. Jórészt ezen korszakalkotó csatavesztésnek az emléke teszi olyan elfogultakká, sőt dühöngőkké a spanyol inkvizíciónak a maranokkal rokonszenvező bírálóit. Másrészt a keresztény és nemzeti eszme győzelme adja az inkvizícióval foglalkozó spanyol és más íróknak ajkaira az *elismerés* szavait ugyanezen intézményről. Balbi földrajzában (5. kötet, 146.) ezeket írja; „A spanyol irodalom, műveltség és politikai hatalom lökésszerű felvirulása, a spanyol nemzet politikai és territoriális kialakulása a szemiták kiűldözése után elég hangos cáfolatot szolgáltat az arab, helyesebben berber kultúra műkönyvező imádóinak. *A zsidók, kik pénzt adtak a keresztények és mozlímok közti százados háborúkra, alaposan kipusztultak. Hinc illae lacrimae ... Ez nem vers, de*

igaz!” – Rodrigo, az inkvizíció legújabb spanyol történetírója, már idézett művében ezt írja: „az inkvizíció felállítása *parancsoló szükségesség* volt nemcsak azért, hogy régi törvényeinknek érvényt szerezzünk, hanem azért is, hogy az ország számára megóvassék a hit egysége, mely a politikai egység és a nemzeti nagyság igazi alapja!”

Előre kell bocsátanunk, hogy a következőkben nagyon sokat fogunk idézni *Llorente* könyvéből. Erről a jeles férfúró alább körülményesen szólunk. Egyelőre csak annyit jegyzünk meg, hogy ennek négy kötetes munkája nyomán („A spanyol inkvizíció kritikai története”) keletkezett a spanyol inkvizíció ponyvairodalma. Egyebekben pedig egyházi ténykedéseitől eltiltott és Spanyolországból hazaárulás miatt kiűzött katolikus pap volt. Mérheterlen gyűlölet vezette tollat, midőn egyháza és hazája ellen írt. Könyvében temérdek hazugságon kívül van sok becses adat is, mert sok okmányt hoz fel – bár azok igen gyakran meghazudtolják őt – és mert a gyűlölet és gúnyolódás mellett el-elszólja magát. Azt, amit mások nem akarnak kiírni könyvéből, azt fogjuk különösen felhasználni s éppen az *ő művéből a spanyol inkvizíció helyes megvilágítását megkísérteni.*

IV. Sixtus pápa és az inkvizíció

Ferdinánd és Izabella 1480. szept. 17. egyelőre csak Sevilla területére Murillo Miguel és Juan Martino domonkosrendi szerzeteseket nevezte ki inkvizítorokká. Mindjárt e két legelső inkvizítor megmutatta, hogy hová vezet az államtól kiinduló vallási törvénykezés. Ugyanekkor megmutatta az egyház feje is, hogy *miként fogja fel ő az inkvizíció feladatát.* Ennek a pápának eljárása rendkívül jellemző! Egészen más világot vet az inkvizícióra s benne az egyház szerepére, mint aminőt a rémregények összehazudoznak. 1482. jan. 29-én kiadott breve-jében (hivatalos pápai levél, okmány) panaszkodik IV. Sixtus, ugyanaz, aki az inkvizíció felállítására az egyház részéről az engedélyt adta, hogy az ő akaratát az inkvizíciónál nem teljesítették. Rosszallását fejezi ki azért, mert az inkvizítorok a rendes törvényszerű eljárás mellőzésével sokakat igazságtalanul bebörtönöztek; hogy sokakat alaptalanul eretnekeknek nyilvánítottak és vagyonukat igazságtalanul elkobozták. Megismétli határozott parancsát, hogy az inkvizítorok jog és igazság szerint s mindig csak a püspökkel egyértelműen járjanak el. A két inkvizítor pedig – *tehát az első kettő, kiket a király kinevezett* – (folytatja tovább a pápa) csak a király közbenjárásának köszönheti, hogy *azonnal meg nem fosztja hivatalától!* – Aki a gondolkodáshoz hozzá szokott, sokat olvashat ki e pápai iratból!

A következő év febr. 23-án és aug. 2-án kelt irataiban ugyanez a pápa *ismételten panaszt emel az inkvizíció szigorúsága miatt.* Figyelmezteti a királyt, hogy több kímélettel és szelídséggel bánjanak a bevádoltakkal, nevezetesen a bűnbánó lélekkel visszatérő eretnekeket hagyják meg birtokaikban. Majd így folytatja: Mivel egyedül az irgalmasság az, ami bennünket Istenhez hasonlókká tesz, a királyt és királynét kérjük és *intjük* Jézus szeretetére, hogy Annak példáját utánozzák, ki mindig irgalmas, mindenkor könyörületes volt. Gyakoroljanak tehát irgalmat és kíméletet azon alattvalóikkal szemben, kik ott Sevilla városában hibájukat beismervé, irgalomért esedeznek!” (Lásd: Pastor, Geschichte der Päpste II. első kiadásban 544, a második kiadásban 583. lapon.) Ezekből is, de a következőkben is láthatjuk, hogy a legrútabb hazugság az, mintha a pápák kapva-kaptak volna az inkvizíción s „vért szomjúhoztak volna.”

Éppen *Llorente* könyvéből (IV. kötet, 347. lap) tudjuk, hogy IV. Sixtus nemsokára az inkvizíció felállítása után úgy nyilatkozott, miszerint az inkvizíciót engedélyező bullát azáltal *csikarták* ki tőle, hogy a királyi tervezetet csak általános vonásokban mutatták be neki, s így ő arról hamis képet alkotott magának s ennél fogva tévedésből hagyta jóvá a királyi tervezetet, mely mint most látja, a *szent atyák határozatainak és az általános jogszokásnak nem felel meg!* – És ezt éppen *Llorente*től kell megtudnunk! *Ranke protestáns történetíró* szavai szerint „nehezen ment bele a pápa a hitnyomozó törvényszék jóváhagyásába, mert látta, hogy ez

inkább a politikai önkényuralom, mint a vallás tisztaságának érdekeit fogja szolgálni; papok ugyan közegei, de ezek első sorban a spanyol király hivatalnokai.”

Ha világi uralkodó, vagy más vallású egyén írta volna a fent említett bullákat, Llorente, ki mindenről tud és ír, egekig magasztalna türelmességét, bölcs belátását; de mert ez a pápától származott, csak gúnyolódni tud s e bullákban illetéktelen pápai beavatkozást és a sevillai érsek jogainak megnyirbálását látja. A gyűlölet nagyon rossz tanácsadó! ... Mily éktelen tudatlanság kell ahhoz, hogy a pápát okolja valaki az inkvizíció szigorúságáért, visszaéléseiért!

A titkos zsidók a pápához menekülnek

Mindjárt az inkvizíció első éveiben találkozunk néhány különös jelenséggel, amelyek a pápai befolyást – az volt a főhiba, hogy nem igen hallgattak az inkvizítorok a pápára – egészen más színben tüntetik föl, mint azt a katolikus egyház ellenségei szokták. Az inkvizíció működésének legelső éveiben, mikor Spanyolországban kérlelhetetlen szigorúságot alkalmaznak a maranok ellen, ezek a legnagyobb nehézségek árán, sok veszedelem között éppen *Rómába menekülnek* s a pápák őket mindenkor pártfogásukba vették! Az inkvizíció működésének első 50 évében pedig a pápák a sok fellebbezés elkerülése végett egyes érsekeket, IV. Sixtus Inigo Manrique sevillai érseket bízta meg a fellebbviteli bíraskodással, – mégis számtalan az inkvizíció által megkezdett per Rómában nyert befejezést. Róma mindenkor elnéző volt. *A fellebbező titkos zsidók közül egyetlen egynek a sorsa sem fordult rosszabbra Rómában, csaknem mindenik ítéleten enyhítettek.* S nem is azért fordultak Rómába, mintha talán formai hibák felderítése esetén remélték volna az ítélet megváltoztatását, hanem abban a meggyőződésben éltek, hogy bár hibáik, eretnokségük nyilvánvaló, mégis *kegyelmet* kapnak. Egy alkalommal a Rómába fordulóok közül 250-et találtak bűnösnek, sokat nagyon is bűnösnek, s egyetlen egyet sem engedtek kivégeztetni; egyházi vezeklésre ítélték őket s feloldoztatván, minden bántódás nélkül mehettek vissza hazájukba. Ez 1498-ban történt! Az inkvizíció történetének egy jó részét a királyok és pápák viszálykodásai teszi ki; ismételten megtörtént az, hogy követeiket kölcsönösen visszahívták. Ezekben a pereskedésekben a pápák a királyok ellenében mindenkor azt sürgették, hogy az inkvizíció az igazság és jog határait ne lépje át. A pápák, hogy meg ne gyűljön a bajuk a királlyal és inkvizítoraival, különös gyakorlatot léptettek életbe. Olyanokat, akik magukat az eretnokség ügyében bűnösöknek vallották, de félték a spanyol inkvizítoroktól, *a pápák titokban feloldozták bűneiktől*, s így ügyük nem is került az inkvizíció elé. Ugyanezt a módot ajánlották a pápák a spanyol püspököknek is. És a legérdekesebb a dologban az, hogy Llorente az ő gúnyolódó művében minderről tud és ír; de mert a pápákról van szó, csak *gúnyolódni* tud! Íme, mily kegyetlen volt Róma!

A spanyol inkvizíció szervezete és rendtartása

A spanyol király kérelmére IV. Sixtus pápa megengedte, hogy az inkvizítorok működésének legfőbb ellenőrzőjéül a király a *főinkvizítori* hivatalt állítsa fel. A király főinkvizítornak Torquemada Tamás domonkos perjelt, korának egyik legkiválóbb hittudósát nevezte ki. Ez az inkvizíció eljárását egységessé tette, és az intézményt véglegesen szervezte. A főinkvizítor mellett működött a *legfőbb tanács* (consejo supremo), tagjai hittudósok és olyan jogászok voltak, kiknek már volt bírói gyakorlatuk. Úgy a főinkvizítort, mint tanácsosait a király nevezte ki; sem a pápa, sem a püspök jóváhagyását e kinevezéshez nem kérték. A legfontosabb politikai és jogi dolgokban a főinkvizítor ezen tanács véleményéhez köteles volt alkalmazkodni; vallási dolgokban csak tanácsukat kérte ki, mert ilyen kérdésekben külön papi szakértőket kellett fölkerínie.

Mikor az inkvizíció valamely helyen megkezdte működését, *határnapot kellett kitűznie*. Ez a határidő rendszeren 40 nap volt; gyakran azonban meghosszabbították. Az inkvizíció szabályzata értelmében: „aki a hit elhagyásának bűnét követte el, de a határidőn belül önként jelentkezett és bűnbánatot tartott, *kegyelemben fölmentetik* és súlyos büntetésektől menekül meg.” Ezt Llorentéből tudjuk! (Lásd Llorente I. kötet, 152. lap.) Torquemada már 1484-ben elrendelte, hogy a kiskorúakkal, ha a határidő után jelentkeztek is, kegyesen bánjanak, vallásoktatásban részesítsék őket, enyhe büntetést szabjanak rájuk és a fiúktól 14-ik, a leányoktól 12-ik életévük betöltése előtt nem szabad az eretnekséget kárhóztató nyilatkozatot venni, mert ifjúkori állhatatlanságuk miatt könnyen visszaeshetnek az eretnekségbe és szigorú büntetéseket kaphatnak. (Reusz, Sammlung ... 49. lap.). Ugyancsak Llorente beszéli, (I. kötet, 237. lap), hogy „mikor Toledóban az inkvizíció megkezdte működését, a 40 napi határidő alatt nagy tömeg új keresztényt (maranot) lehetett látni, kik előjöttek és önként vallották meg, hogy a zsidósághoz visszapártoltak. Ezen idő leteltével újabb 60 napi, majd ismét 30 napi határidőt tűztek ki.” Hol az a „*vérszomjas*” törvényszék, melyről a rémregények álmodnak? Tehát a túl merész képzelődéssel fel kell hagyni, hacsak Llorentét, ki ezeket megírta, nem akarjuk az inkvizíció védelmezőjévé avatni! Ha egy fejedelem az állam érdekei ellen működő alattvalóinak – ilyeneknek tekintették a maranókat – vagy az összeesküvőknek egymásután három hosszú határidőt tűzne ki a megtérésre, kinek jutna eszébe öt vérszomjassággal vádolni? De mert spanyol inkvizícióról van szó, annak, ha török, ha szakad, vérszomjasnak *kell* lennie!

Ha valamely eretnek nem jelentkezett önként, az inkvizíció parancsára elővezették. De az elfogatás elrendelése is sok feltételhez volt kötve! A kihallgatásnál mindig két, az inkvizíciótól független papnak is jelen kellett lennie. Ha egyes cselekedetekből, jelekből nem lehetett biztosan megállapítani, hogy a vádlott az eretnekség bűnét elkövette, külön *szakértőkhöz* (qualificadores) kellett fordulni. Ezeknek a bírósághoz semmi más közük nem volt; egészen függetlenül jártak el tisztükben. Sajátkezű aláírásokkal ellátott külön iratban kellett nyilatkozniuk, hogy az illető cselekmény magában foglalja-e az eretnekség vádját vagy sem. Az inkvizíció minden tárgyalásról *jegyzőkönyvet* vett fel, melyet a tárgyalás befejezése után azonnal felolvastak a vádlott előtt, de felolvasták előtte néhány nap múlva másodszor is, hogy észrevételeit megtehesse. A feljelentőnek eskü alatt kellett kinyilvánítania, hogy nem vezette őt gyűlölet a vádlott ellen. Llorente maga hoz fel sok példát arra, hogy a feljelentéseket az inkvizíció nagyon megrostálta, s könnyelműen nem hitt senkinek (II. kötet, 148. lap). Deza főinkvizítor, kit egyesek Torquemadánál is szigorúbbnak akarnak feltüntetni, elrendelte 1500-ban, hogy csekélységekért, pl. haragból kimondott istenkáromlásért senkit se vádoljanak be (Llorente I. kötet, 234. lap).

A tanúk nevét nem közölték a vádlottal, és pedig miként azt a Torquemada által kibocsátott szabályzatból tudjuk, azért, mert a vádlottnak és hozzátartozóinak véres bosszújától félték. Maga Torquemada utal több tanú meggyilkoltatására. Ranke protestáns történetíró ezt az eljárást helyesnek találja, úgy szintén Lenormant párizsi protestáns tanár, de maga Llorente is, ki (I. kötet, 379. lap) felhossa, hogy V. Károly alatt a valladolidi cortes kéri a tanúk megnevezését és pedig azért, „*mert az már nem jár többé veszedelemmel.*”

Viszont a vádlott kizárhatta ellenségeit a tanúk sorából. Védő, mentő tanúkat is nevezhetett meg, ezeket meg kellett hallgatni, ha még olyan távol laktak is; éppen Llorente könyvéből (II. kötet, 29. lap) tudjuk, *hogy még Amerikából is haza kellett hívni a mentőtanúkat!* A hamis tanúkat a legszigorúbban büntették (Llorente I. kötet, 232. lap). Az inkvizítorok ítélete csak akkor vált jogerőssé, ha a király által kinevezett főinkvizítor átvizsgálván a periratokat, az ítélethez hozzájárult. A főinkvizítor köteles volt az eredeti periratokat előzőleg az ún. consulens-eknek áttekintés és véleményezés céljából átszolgáltatni. A consulens-ek képzett jogászok voltak, kik az inkvizíció főtanácsánál (consejo supremo) mint ügyvédek működtek. A vádlottnak joga volt ügyével más inkvizítori

bírósághoz fordulni; kérését teljesíteni kellett. Ítéletet csak önvallomás alapján lehetett hozni, kivéve, ha a legmesszebb menő nyomozás egészen kézzel fogható bizonyítékokat hozott fel. A büntetések olyanok voltak, mint az egyházi inkvizíciónál. A súlyosabb büntetéseknél maguknak az inkvizítoroknak kellett minden esetben a világi hatóságtól a büntetés átváltoztatását vagy enyhítését kérelmezniük! Maga Llorente körülményesen leírja (I. kötet 233., 294. és II. kötet 57., 301. lap), hogy a nyomozásnál, tárgyalásnál és ítélethozatalnál oly óvatosságot és lelkiismeretességet fejtett ki az inkvizíció, hogy Európának bármely más akkori törvényszéke tanulhatott volna attól! Hogy tehát az inkvizíció eljárása titkos, kegyetlen, felületes lett volna, az mind *ostoba mese*.

Az inkvizíció ügyköre

A spanyol inkvizíció történetében három korszakot szokás megkülönböztetni. Az első korszak 1480-tól V. Károly uralkodásának 3-ik évtizedéig tartott. Első és tulajdonképpeni feladata volt a kereszténységből gúnyt űző maranok ügyében ítélni. Granada bevétele után a móroknak is választaniuk kellett, hogy vagy beleolvadnak a kereszténységbe, vagy kiköltöznek a spanyol félszigetről. A színleg megtért mórokat *moriskoknak* nevezték, ezekkel az inkvizíciónak korántsem akadt annyi dolga, mint a maranókkal. Félreértések elkerülése végett megjegyezzük, hogy épen *Llorente tanúsága szerint* (IV. kötet 347. lap, okmánygyűjtemény) *egyetlen meg nem keresztelt zsidó vagy mohamedán sem került az inkvizíció elé!*

Az inkvizíció működésének második korszakában (különösen II. Fülöp idejében) inkább a *protestantizmus beszivárgásának* meggátlását tűzte ki feladatául. Azonban sok dolgot a protestánsok nem adtak az inkvizíciónak. A spanyol nép törhetetlenül ragaszkodott ahhoz a valláshoz, melyet a mórok ellenében oly nehéz harcok között őrzött meg. E vallási háborúból, melyekből oly nagyon kivették részüket, okultak a spanyolok s a hitújítás teljesen elvesztette előttük hitelét.

A harmadik korszakban, a 17. és 18. században, az inkvizíció működése a hitelenség, az istentelen bölcelet, Voltaire és az encyclopedisták tanainak s a frivol irodalomnak terjedése ellen irányult. Azonban a liberalizmus és a szabadkőművesség tanainak elterjedését az inkvizíció nem volt képes megakadályozni, sőt a szabadkőműves gondolkozású emberek a 18. század végén és a 19. elején magas egyházi állásokhoz jutottak, kivették a királyi udvarnál azt is, hogy barátait nevezék ki inkvizítoroknak. Így lett inkvizítorrá a hírhedt Llorente, a szabadkőműves gondolkozású katolikus pap. Az inkvizíciót a spanyol gyarmatokba is átültették a királyok. Bonaparte József 1808-ban megszüntette működését. 1816-ban VII. Ferdinánd sürgetésére VII. Pius pápa újból megerősítette azon kikötéssel, hogy kárpótot ne alkalmazzanak. Az 1812-iki cortes határozatából kifolyólag 1820-ban az inkvizíció végleg eltöröltetett s vagyona az államadósság törlesztésére fordított.

Az inkvizíció ítélkezik mindennemű bűnperekben

Az inkvizíció 300 éves fennállása alatt azonban nemcsak az eretnekek, hanem a *legkülönbözőbb bűnösök bűnpereivel foglalkozott*. Ballagi Aladár egyetemi tanár (protestáns) szerint „az inkvizíció rendkívüli törvényszék volt, rendkívüli bűntügyekben ítélkezett, (crimina excepta, aminő egyebek között az eretnesség is) de eszközeiben alkalmazkodott a rendes törvényszék gyakorlatához. Llorente, aki annyira sajnálkozik az inkvizíció áldozatain, maga bizonyítja, hogy az inkvizíció ítélkezett a következő bűntügyekben: szodomai bűn, többnejűség (mór import!), istenkáromlás, templomfosztogatás, uzsora, gyilkosság, lázadás, kémkedés, hazaárulás, varázslás és „boszorkányság”. Az inkvizíció elé kerültek a szerzetesek, kik megnősültek, a szerpapok, kik gyóntatni mertek, azonkívül olyanok, kik tettett jámborsággal csapták be a világot, olyanok, kik jogtalanul inkvizítoroknak adták ki magukat stb. Látni való, hogy igen vegyes kompánia és válogatott „ártatlanok” szolgáltatták a

peranyagot. Ezek, ha horogra kerültek, más országokban is bűnhődtek és pedig sokkal erősebben, mint az inkvizíció részéről.

V. A spanyol inkvizíció bírálata különös tekintettel a felhánytorgatott kegyetlenkedésekre

Ha gondolatban a történelem világánál átfutunk azon a háromszáz esztendőn, melyben a spanyol inkvizíció több-kevesebb buzgósággal és szigorúsággal végezte nyomozó munkáját s büntette az illető kor törvénykezésének elvei alapján a bűnösöket, kétségtelenül akadunk olyan büntetésekre és az igazságszolgáltatás körébe sorolt eszközökre, melyeket ma mindenesetre meglepőknek, túlzottaknak találunk. Ha valaki ezeket kiszakítja, s tekintet nélkül a kor felfogására, összeállítja, kiszínezi és az e tárgyban annyira megszokott nagytással állítja olvasója vagy hallgatója elé, a felületes lelkeknél hatást érhet el, de a történelemkutatónak tárgyilagosságát egészen nélkülözi.

A helyes történeti érzék azt diktálja, hogy a 15. század törvényhozását nem szabad a 20. század jogfelfogása szerint mérlegelnünk. Minden valamire való történetkutató első feladatának tekinti, hogy megértse a szóban forgó korszak eszméit és törvényhozásának szellemét. Csakhogy éppen az inkvizíció kérdésénél olyanok csinálnak legnagyobb lármát, akik komoly és elfogulatlan kutatás helyett beérik üres frázisokkal s tudásuk fogyatékoságait „felvilágosult” bombasztokkal akarják pótolni és palástolni.

Akié az ország, azé a vallás?

Az inkvizíciót a legkérelmelhetlenebb vallási türelmetlenséggel szokták vádolni. Pedig sokan, különösen protestáns atyánkfiai, meggondolhatnák, hogy az inkvizíció egy hajszálnyival sem mutatott több türelmetlenséget, mint az a protestáns alapelv: *akié az ország, azé a vallás*. („Cujus regio, ejus religio”). A protestantizmus ezzel az elvvel, ennek hirdetésével és keresztülvitelével hódított tért s ennek köszöni elterjedését. De mikor a protestánsok gyakorolják ezt a helytelen elvet, az a *megtisztult evangélium szelíd szellemének természetes következménye* s azt senki fel ne rója; ha ugyanezt az idők folyamán a katolikus spanyol uralkodók vallották: az a gonosz türelmetlenségnek ádáz szelleme!... Csak egy példát!

III. Frigyes pfalzi választófejedelem 1563-ban a lutheránus elvekből kitért Kálvin hitére; alattvalóit is mind erre a hitre kényszerítette vagy – elűzte. Mert hát kálvinistáé a tartomány, kálvinista legyen minden alattvaló! Fia 1576-ban visszatért Luther tanításához – s elkergette a kálvinistákat. S hogy a dolog annál cifrább legyen, 1583-ban Kázmér János választó visszatért alattvalóival Kálvinhoz! Alapul szolgált ehhez a vallási csereberéhez az 1555-iki ágostai vallásbéke, melyen a protestantizmus elvei diadalmaskodtak, s mely megadta a jogot a fejedelmeknek, hogy alattvalóikat saját vallásukra kényszerítsék, s ha ezek nem akarják elhagyni vallásukat, szabadságukban áll bizonyos összeg lefizetése után kiköltözködni. Ferdinánd és Izabella semmivel sem tettek rosszabbat, mint ez a 70 évvel az inkvizíció felállítását követően kötött vallásbéke.

Az újkor szigorú törvényei

Nem szabad szemünk elől téveszteni a világi törvény felfogását sem! Ha meggondoljuk, hogy a polgári törvények túlságos szigorúak voltak, az inkvizíció eljárása is egészen más megvilágítást nyer! Ne higgye senki, hogy csak a középkor törvényhozása volt olyan szigorú! Ilyen volt ez az új, sőt a legújabb korban is! Lássunk mutatónak néhány példát!

V. Károly császárnak, fél Európa urának törvénykönyve (Carolina) az istenkáromlást testi fenytékkel, megcsonkítással, sőt halállal büntette. (106. §.) Az erkölcstelen üzemekre

(paederastákra, szodomitákra) varázsolásra, pénzhamisításra *tűzhalált* írt elő. (116. §.) A mértékhamisítást botbüntetéssel, súlyos esetben felakasztással (113.), a rablást a szemek kiszúrásával, a kezek levágásával, ismételt esetben halállal sújtotta (159., 162. §.). Más országokban más vallásúaknál is egészen ilyen felfogás uralkodott. Servet Mihályról, a kálvinista Bucer 1531-ben a strassburgi szószékről nyíltan hirdette: „szentháromságtagadásáért megérdemli a legrútabb halált!” Hogy ennek a fenyegetésnek fele sem volt tréfa, megmutatta Kálvin, ki – mint ő monda – „*ezt az eretneket*” lassú tűzhalállal végeztette ki. Eljárása védelmére könyvet is írt, amelynek a címéből: „*az eretnekeket a kard hatalmával kell megfékezni*” („*jure gladii coercendos esse haereticos*”), mindenki láthatja, hogy Kálvin, a nagy reformátor *egészen természetesnek és jogosnak tartotta a tűzhalált az eretnekekre*. S hogy ez nem csupán a kegyetlenségre hajlandó Kálvinnak volt a véleménye, hanem a protestantizmusé általában, bizonyítja a Luthert követő, szelíd-lelkű Melanchtonnak Servet kivégzése alkalmával Kálvinhoz írt levele, melyben ezeket írja: „Most és mindenkor a legnagyobb hálával adózik Neked ezért az egyház. Mindenben egyetértek a te ítéleteddel s az a meggyőződésem, hogy a ti felsőbbségtek egészen igazságosan járt el, mikor ezt az istenkáromló embert rendszeres vizsgálat (inkvizíció!) után kivégeztette!”

Hogy a halálbüntetés mennyire szokásos volt a boszorkánypöröknél, arról felesleges bővebben szólni. A glarusi református törvényszék 1782-ben égettette el az utolsó „boszorkányt”, egy évvel a spanyol inkvizíció utolsó halálos ítélete *után*. Ha Gerson, a párizsi egyetem kancellárja, korának egyik leghumánusabb gondolkozású és legképzettebb embere a pápának és a bíborosoknak a fejére is halált kíván, ha nem felelne meg működésük az egyház szellemének, – akkor az inkvizíció szigorúságát, bár nem helyeseljük, mégis könnyebben megértjük. Bár az inkvizíció nem tudott szabadulni kora felfogásától, az idő haladtával enyhült szigorúsága s ezt Llorente, az inkvizíció esküdt ellensége is ismételten *dicsérő* szavakkal emeli ki. – (Lásd Llorente I. kötet 300. és II. kötet 320. lap.)

De hát a kínpad?

Mit az egyházi inkvizíciónál mondtunk a vallomás kiegészítése céljából alkalmazott testi fenyítékről, ugyanaz áll a spanyol inkvizícióra vonatkozólag is. Nem szabad a XX. század felfogásának szemüvegén át néznünk a múltat. Akármilyen gyengéd szíve van valakinek, még sem szabad elfelednie, hogy a *kínpadot akkoriban minden* protestáns és katolikus *országban és minden törvényszéknél használták*. Ballagi Aladár dr. szerint a régi büntető igazságszolgáltatás nem lehetett el tortúra nélkül, mert az volt a felfogás, hogy a bizonyítékok királynéja (regina probationum) nem a tanúk vallomása, hanem a beismerés. Az inkvizíció kínzásai semmivel sem voltak kegyetlenebbek Európa többi népeinek tortúráinál. A Németországban alkalmazott „spanyol csizmát” és a „tormento di toca”-t, a spanyol inkvizíció soha sem használta. Használták a máglyát, de ez mindenütt lobogott a 15. és 16. században, mint az isteni Fölség megsértőinek külön büntető eszköze Genftől (Kálvin) Angliáig (Erzsébet).

Llorente maga írja (I. kötet 305. lap) a 19. század legelején: „bizonyos, hogy az inkvizíció a kínpadot már régóta nem használja, úgyhogy a gyakorlatban eltörültnek tekinthető.” Másutt megjegyzi: „Igaz, hogy az inkvizíció hivatalnokának kérnie kell a kínpad alkalmazását, de maguknak a bírácoknak esnék rosszul, ha a hivatalos kívánságot teljesíteniük kellene!” (I. kötet 306. lap) Llorente pedig csak nem akarta az inkvizíció eljárását szépíteni!!

Llorente beszél (I. kötet 307. lap), hogy az eredeti szigorúság csakhamar alábbhagyott, hogy csak az ország főinkvizitorának külön engedélyével és mindig egy ellenőrző orvos jelenlétében történhetett a testi fenyíték alkalmazása. Ilyen óvatosságot más országok törvénykönyvei a kínpad alkalmazásánál nem ismertek, ilyenről csak az a kegyetlennek

híresztelt inkvizíció tudott. A moriskókkal szemben a kínpad használata 1537-ben egyszerismindenkorra eltöröltetett!

Llorente imént közölt jelentéseit megerősíti De Maistre gróf (Lettres ... 57. lap jegyzet). Azt beszéli ezen író, hogy 1808. körül két előkelő és képzett spanyollal beszélvén, előhozta nekik a spanyol inkvizíció *kínpadjait* is. A spanyolok nagyot néztek, s biztosították a grófit, hogy ők hazájukban ilyesmiről nem hallottak!

Volt még egy igen jelentékeny különbség a spanyol inkvizíció és Európa többi törvényszékeinek eljárása között. Az inkvizíció perrendtartása kb. 1500-tól kezdve szigorúan *megtiltotta* a kínpad *ismételt* használatát. A többi országok törvénykönyvei is, gyakorlata is megengedték a kínpad használatát akárhányszor! (Pl. Carolina 55. és 57. §.). V. Károly ezen codexe Németország és Németalföld számára s más államok törvénykönyvei alkalmazták a tűzhalálon, a lefejezésen, felnégyelésen, keréketörésen kívül az elevenen való elásást, tüzes fogókkal való csipdesést, a nyelv, ujjak és fülek levágását stb. *Minderről a „kegyetlen” spanyol inkvizíció semmit sem tud!!*

Nem hallgatjuk el Llorentének azt a megjegyzését sem, hogy az inkvizíciónál alkalmazott alantas hivatalnokok és szolgák az inkvizíció szabályzatát, s a felsőbb inkvizítorok egyenes tilalmát kijátszottak és itt-ott kétszer is alkalmazták a kínpadot.

Megjegyezzük azonban azt, hogy egyes alantas közegek, börtönőrök, csendőrök most a 20. században is szigorúbbak, mint a törvény vagy a bíróság illetve az ügyész, ki ezen alantasokra kénytelen bízni a bűnöst.

De kinek jut eszébe ezeket a bíróság és ügyészség tudtán és akaratán kívül, vagy akarata ellenére elkövetett visszaéléseket magának a törvénynek vagy az intézménynek rovására írni!? ... Hát másutt mindenütt van helye a méltányosságnak, csak éppen az inkvizícióval szemben nincs, mely pedig – mint azt okmányok bizonyítják – sokkal nagyobb óvatossággal, körültekintéssel és elnézéssel járt el, mint az egykorú büntető törvényszékek egyetlen egyet sem véve ki!? Ha a kínpadot, a régi törvénykezésnek e szomorú emlékét a 20. század tisztultabb felfogásával még úgy elítéljük is, a legnagyobb mértékben igazságtalanok volnánk, hogyha csupán az inkvizíciónak rónók fel bűnül azt a vallatási eszközt, melyet a felvilágosult Athén éppúgy használt, mint a jogtisztelő Róma, s amelyet a közép- és ókor minden országa és minden törvényszéke megengedhetőnek tartott és – sajnos – nagyon is sokszor alkalmazott! Mérjünk egyforma mértékkel! Ez a legelemibb igazságosság szava!

Sötét börtönök?

A ponyvairodalom zöldséges kertjében hizlalt fantázia a legrettentőbb dolgokat képzelet és meséli az inkvizíció sötét, dohos börtöneiről, melyekben vasra verve kínlódtak a szegény elítéltek ... Ebben a tekintetben Llorente az inkvizíció legjobb védelmezője! Elég őt meghallgatnunk, hogy e csúf hazugságot leálcázzuk! Míg más országokban ez időtájt a börtönök csakugyan sötét, penészes lyukak, pestisfészkek voltak, addig Llorente szerint (I. kötet 300. lap), „*az inkvizíció börtönei mind jól ívezett, világos és száraz szobák voltak, melyekben a fogoly föl s alá mozoghatott!*” Ugyancsak Llorente írja: „*Rabláncokban és béklyókban nem sínylődött az inkvizíciónak egyetlen egy foglya sem!*” (I. kötet 301. lap) Csak egyről tud Llorente, akin bilincs volt, s ezen is csak azért, mert öngyilkos akart lenni. Tehát a panorámák, plasztikonok és mozik rémes figurái Llorente szerint is ostoba hazugságokat akarnak terjeszteni! Ugyanezen Llorente mondja, hogy az inkvizíció megbízottja a foglyokat időnkint megkérdezte, vajon a felügyelő és az örök jól bánnak e velük? A beteg foglyok ellátására különös gondot kellett fordítani. Az élethossziglan elítéltek számára gyárat (domus poenitentiae) építettek, hogy hasznos munkával foglalkoztassák őket; ezeket a gyárat időnkint pontosan átvizsgálták! És mindezeket éppen Llorentétől kell megtudnunk (II. kötet 321., 325., 331., I. kötet 226. lap)!!

Az autodafék borzalmai?

A rémregényeknek borzalmakban utazó szerzői rettentő dolgokat mesélnek ezekről az autodafékról. E leírásokat olvasva, azt gondolná az ember, hogy az inkvizítorok mást sem tettek, mint elevenen nyúzták, sütötték, talán még meg is ették „áldozataikat.”

Az auto da fé-nek a francia feu-hez semmi köze. Hitvallomást (actus fidei) jelent. Az auto da fé elsősorban nem máglya és gyilkolás volt, hanem részint az ártatlanok szabadon bocsátása, részint a bűnösöknek és megtérőknek az egyházzal való kiengesztelése s a legtöbb auto da fé-nél semmi más nem égett, mint a bűnbánó kezében újra feléledt hitének jelképezésére egy gyertyaszál.

A meseköltésben e részről elől jár Llorente. Hogy az általa gyűlölt egyházi férfiak szigorúságát annál hatásosabban ecsetelje, beszél könyvében néhány ünnepélyes auto da fé-ről. Utána majmolják ezt az ő könyvéből éldegelő rémhistóriák.

Beszél Llorente egy 1486. febr. 12-én Toledóban tartott „kegyetlen” auto da fé-ről, melyen 750 bűnös vette el büntetését. De éppen ő tőle tudjuk (I. kötet 238. lap, V. és VI. szám.), hogy a 750 közül *egyetlen egyet sem végeztek ki* s a bűnösök csupán egyházi büntetésben részesültek.

Egy másik auto da fé ugyanezen városban ugyanezen év ápr. 2. tartott *900 véres áldozattal*, s ebből a 900-ból *egyetlenegy sem büntettek halállal*. Llorente szerint még ez év május 1-én és dec. 10-én 750 illetve 950 *áldozata* volt az auto da fének; de éppen ő árulja el (említett lap VI. és VII. száma) hogy az egész 3350-nyi tömegből csupán 27 halt meg! Llorente pedig csak nem hamisította meg a számokat az inkvizíció javára?! Ugyancsak Llorente írja, hogy egy Rómában tartott auto da fé-nek 250 spanyol esett áldozatául. Az igazság az, hogy a 250 közül *egyetlenegynek a haja szála sem görbült meg*; valamennyien a kiállott egyházi büntetés után ünnepélyes menetben, páros sorokban a vatikáni templomba vonultak imádkozni s azután letették bűnbánó ruhájukat.

Egy anglikán pap a spanyol inkvizíció *borzalmainak* ecsetelésére felemlít egy rettentő auto da fé-t („Voyage en Espagne”, 1786). S mi volt az? Egy szélhámos csaló, ki a szerelmesek számára varázsitalokat kotyvasztott s különféle babonákon törte a fejét, megostoroztatott s egyházi vezeklésre ítéltetett. Az illető bíró az ítélet meghirdetése alkalmával oly szép szavakat intézett hozzá, hogy bármely modern bíró ajkaira vehetné. (Lásd: De Maistre, Lettres ... 78., 86. lap) Llorente egy helyen ugyan azt is írja, hogy Sevillában a főtéren négy nagy gipszszobor mellett Phalaris módjára megsütötték az áldozatokat. A hazugság szembeeszkő volt, ő maga is átlátta, utóbb *visszavonja azt* és nyilatkozatát oda módosította, hogy azon szobrokhoz csak oda kötözték a bűnösöket. (Lásd: Prescott I. kötet 282. lap)

Valamennyi auto da fé közül, melyeket Llorente felhoz, csak néhány végződött egy-két bűnösnek halálával. Azt pedig csak senki sem gondolja, hogy Llorente a legszelídebb eseteket akarta felhozni s a „kegyetlen” auto da fé-ket meg elhallgatni; hiszen célja volt az inkvizíciót olyan borzasztónak festeni, amilyennek csak lehet.

Az előzők után érthető, amit különben Llorente is megvall (I. kötet 305. lap), hogy a spanyol nép az auto da fé-ben inkább a *kegyelem*, mint a kegyetlenség tényét látta, ezért volt azon jelen a nemesség, a legműveltebb osztály s igen sokszor a királyi család. (Pedig akik a spanyol etiquette-t uralomra juttatták, nem voltak olyan sötét, barbár, kegyetlen alakok!) Ha halálos ítéletről volt szó, azt az auto da fé után (igen gyakran másnap) hajtották végre a világi hatóság közegei, kiknek az inkvizíció bírái az elítéltet átadták. (Llorente I. kötet 321. lap „La condamnation au feu par la justice du roi”). Az inkvizíció hivatalnokai az ítélet előtt eltávoztak, igen gyakran a nép is szétoszlott (I. kötet 317. lap). Hogy itt-ott sokan végig néztek valamely kivégzést, azt csak nem fogja okos ember az inkvizíció rovására felhozni, hiszen nálunk is csak a legújabb időben szüntették be a *nyilvános* kivégzést!

Sanbenito. Mi volt az?

Biz' ezt kérdezheti az ember joggal. A rémregények nagyon sok badar dolgot írnak róla. Minél kevésbé ismerik, annál rémségesebbnek gondolják. „Letörölhetetlen szégyenbélyegnek,” „kényszerzubbonynak,” sőt máglyának mondják. Az egyháztörténelem, de Llorente is (I. kötet 127. és 177. lap) megmagyarázzák, mi volt: Az egyház által megszentelt bűnbánó ruha és semmi más. (Saccus benedictus, sacco bendito). Llorente szerint sárgás-barna barátcsuhához hasonlított. Ilyenbe öltöztek életük vége felé sokan a középkori uralkodók közül s készültek a halálra.

Aki az inkvizíció bírái előtt önként jelentkezett, annak rendesen elengedték e ruha viselését; akik bűnösöknek találtattak, de önként nem jelentkeztek, azok ruháján fél kereszt, a megátalkodott eretnekek ruháján pedig egész kereszt volt és csak azoknak a ruhájára volt tűznek vagy az ördögnek képe festve, kiket a világi hatóság kivégeztetett. Ilyen jelvényekkel a közép- és újkor más népeinél is elégszer találkozunk. Ennyi az igazság a sanbenito-mesékből. Természetesen, akik legfeljebb valamely érdemrenden szeretik a keresztet látni, vagy akiknek a papi ruha bármilyen alakjában vörös posztó, azok mindenféle rémdolgokat látnak; de erről az inkvizíció igazán nem tehet.

VI. Llorente könyve a spanyol inkvizíció ponyvairodalmának főforrása

Ha az inkvizíció dolgában tisztán akarunk látni, meg kell ismerkednünk e derék férfiú érdemekben tündöklő életével, valamint tárgyilagosság és történetírói rátermettség (?) dolgában igazán különleges munkáival.

Llorente élete

Llorente Antal János előkelő családból született 1756-ban. „Felvilágosult” pap volt és gyenge jellemű „stréber”, kit a szabadkőművesek korán elcsábítottak. A szabadkőműves befolyás alatt álló kormány tett szolgálataiért különféle hivataloknál alkalmazta; így működött az inkvizíciónál is. Állása (pap, kanonok, püspökjelölt volt!), családja és nemzete becsületéről megfélemlítve, hazájának egyházilag és politikailag liberális átalakításán fáradozott. A baszk tartományok szabadságának elrablása céljából külön könyvet írt s a francia kényúrnak elárulta hazáját s felkínálta önmagát. A kolostorokat megszüntető határozatokat végrehajtotta, az egyházi vagyon elrablását elősegítette s ezen elrabolt vagyont, mint az állam megbízottja kezelte egy darabig. Kezelte addig, míg abból tetemes összeget el nem kezelt. Tizenegy milliónak elsikkasztásáról vádolták és 1814-ben hazaárulás vétsége miatt kiűzték Spanyolországból. A kiutasítás után Párizsba ment, hol az egyházi hatóság minden papi ténykedéstől felfüggesztette. A párizsi szabadkőműves páholyok a megszorult kanalas testvért annál jobban segítették. Erkölcstelen regényeket írt, s megírta az inkvizícióról szóló munkáját. (Spanyol nyelven írta, azonnal lefordították franciára. „Histoire critique de l'inquisition de' Espagne” 1817. Német nyelven Höck adta ki Gmünd 4. kötet.) Az általános megkegyelmezés alkalmával nem tért vissza hazájába, hanem csak később, mikor a „Pápák politikai arcképei” c. könyve miatt maga a francia kormány kitessékelte őt Franciaország területéről. Ekkor visszatért Madridba s meghalt 1823-ban.

Ez ama vallásos és hazafias erényekben gazdag férfiú, kinek az inkvizícióról írt könyve alapján annyi hazugság és oly sok ostobaság burjánzott fel a különféle irodalmakban. Az ember első tekintetre azt gondolná, hogy az ilyen ember, ki maga is alkalmazást nyert az inkvizíciónál, hitelt érdemel. De előre ki kell jelentenünk, amit Ranke protestáns történetíró is („Déleurópa fejedelmei és népei” I. kötet 242. lap) konstatált, hogy ez az ember, ki saját népének történetét a francia uralom érdekében meghamisította, meghamisította az inkvizíció történetét is. Egyébként bár sok okiratra hivatkozik, de azok legtöbbszörre nem kompromittálók az inkvizícióra nézve, sőt igen sokszor jóval kedvezőbb színben tüntetik fel, mint Llorente maga akarta. Okmányai között szeretné az ember a nagy szenzációs autodaféknek alapul szolgáló jegyzőkönyveket olvasni, ám Llorente nem elégíti ki kíváncsiságunkat! Ha lettek volna ilyen okmányok, mindenesetre felhozta volna azokat!

Művének főjellembonása az *engesztelhetetlen vak gyűlölet* azon egyház iránt, melyben nevelkedett. Aki így ír a keresztes háborúról: „Az első keresztes hadjárat s a következők is igazságtalanságuk miatt Európát lázadásra bírták volna, ha a népekbe nem verték volna már azt az oktalan gondolatot, hogy a kereszténység tiszteletére és dicsőségére a háború megengedett dolog” (Inkv. I. kötet 26. lap) – aki Nagy Szent Gergely pápát a legszolgalelkűbb hízelgőnek, VII. Szent Gergelyt pedig a legnagyobb szörnyetegnek s az emberi nemre nézve a legalávalóbb gonosztevőnek nevezi, az méltán rászolgált arra a bírálatra, melyet „A pápák arcképe” c. művéről halála évében életrajzírói és janzenista jóbarátai írtak: „Llorente nemcsak egy csomó, manapság történelmi hazugságnak bizonyult

mesét vett fel művébe, hanem – s mi ezt fájdalommal vagyunk kénytelenek kijelenteni – könyvének tárgya, iránya, hangja legkevésbé illenek katolikus pap jelleméhez.”

De tekintsünk el jellemének e sötét vonásaitól, hagyjuk figyelmen kívül toporzékoló haragját és gyűlöletét, nézzük őt pusztán mint *történetírót*.

Llorente mint „történetíró”

Nem sokat határoz, vajon Szent Pál nős ember volt-e úgy, mint általában a többi apostolok, vagy sem, mindazonáltal az a katolikus pap (Llorente), ki az írás tanúsága ellenére Pál feleségét emlegeti, vagy tudatlan történész, vagy tudatos hamisító. – Szerinte Justinus már antiochiai Szent Ignác előtt írta könyveit, tehát még mint bölesőben ringó csecsemő. Apolloniust, a *pogányt* megteszi a kereszténységtől elpártolt eretneknek; a régi eretnokségek megítélésében minduntalan kirí írásaiból a tudatlanság. Hogy Domitian császár tette azt, amit ő Vespasiannal tétet, az őt egy cseppet sem bántja. De hagyjuk az ókort. Hogy az ember a régi eretnokségekkel tisztába jöjjön, ahhoz tényleg tanulni kell; nem elég tizenegymillióval manipulálni. Azonban az újabb kor történetében egy pápai arcképirótól és az inkvizíció könyves oraculumától kis jártasságot mégis elvár az ember. Azt írja: Mert X. Leo pápa nem reformálta udvarát, annak köszönhető, hogy ma Angolország, Svájc, *Bajorország*, Hollandia, Poroszországa *Németország és Oroszország protestánsok*.” Sőt megtoldja e bölcs szentenciát avval, hogy ha ez a X. Leo (a 16. sz.-ban) engedett volna, Oroszország és Görögország ma is egyesülve volna a római egyházzal! (Pápák arcképe II. kötet 198., 200. lap; mily hű arcképek!)

Llorente szerint VII. Gergely III. Henrikkel (és nem IV.-el) keveredett háborúba; Nicea és Edessa helyett a keresztéseknek előbb szíriai Antiochiát kellett bevenniök. A protestánsok onnan kapták nevüket, mert egy *pápai döntés* ellen tiltakoztak. Castelnau Pétert megteszi citeaux-i apátnak, de talán, hogy apáti hatalmát ki ne használja, négy évvel előbb küldi a másvilágra (Arcképek I. kötet 196. lap).

Ha már téved más országok történetében, hagyján; de saját országa dolgaiban elvárhatja az ember a kellő pontosságot! Az arco-i grófról és a cadixi örgrófról ismételtelen mint két külön személyről beszél, pedig ez a valaki, Ponce de Leon, a híres hős, kinek legtöbb érdeme volt Granada meghódításánál, e két címet egymaga viselte! Spanyol ember léte (Arcképek I. kötet 421. lap) I. Fülöpöt, V. Károly atyját, mint élő embert szerepelteti 1516 és 1517-ben, holott ekkor már tíz éve a sírban pihent, s tudjuk, hogy halála Spanyolországban óriási zavarokat idézett elő.

Különben felesleges sokat részletezni! Megmondották véleményüket Llorente egész munkájáról az ő elvtársai és jóbarátai. Azt írták az inkvizíciót tárgyaló könyvéről: „Azt a szerencsét, melyben e könyv részesült, nem stílusának köszöni: hiányzik belőle minden színezés és elegancia, de az adatok pontosságának s a megjegyzések finomságának és szellemességének sem; ellenkezőleg, ez a mű az írói rátermettséget egyáltalában nem árulja el.” Mi lehet hát az oka, hogy annyira kapkodták e könyvet, s az vált az inkvizícióirodalom egyik főtekintélyévé? A gyűlölet a katolicizmus iránt! Ez, és semmi más! A gyűlöletnek a legnagyobb ostobaság is tekintély lehet, csak érdekét szolgálja!

Történetírói felületességét leginkább akkor mutatja be Llorente, mikor az inkvizíció áldozatainak *számáról* beszél! Itt vakmerősége és könnyelműsége valósággal remekel.

Llorente az áldozatok számáról

Az inkvizíció áldozatait 330 év alatt beleértve az összes ún. boszorkányokat, a rablókat, szodomitákat stb. Llorente 30 ezerre teszi. Ha a protestáns türelmet vesszük alapul s egyik-

másik protestáns vidéken kivégzettek az inkvizíció áldozataival arányba állítjuk, Llorente adata nagyon kicsinek fog tetszeni!

Ha pl. Kálvin az egy Genf városában három hónap alatt 34 embert végeztet ki (Ribáry-Marczali: „Újkor” I. kötet 255. lap; Philippson: West-Európa 26. lap), ha a 6000 lakóval bíró Nördlingen protestáns városkában 1590–94-ig, tehát négy év alatt 35 „boszorkányt” égettek el – akkor az arányokat megtartva, az inkvizíciónak egész Spanyolország területén egy év alatt 50 ezret és 330 évi működése alatt 10–15 milliót kellett volna lekaszabolnia! – Pedig Llorente a mindenféle kivégzett bűnösök számát ezen idő alatt csak 30 ezerre teszi! A valódi szám azonban ennek kb. csak a tizedrésze, tehát évente 10–15 egész Spanyolország területén! Ennyit, de még aránylag sokkal többet Európa bármelyik országában kivégeztek!

Lássuk Llorentét, mint kiváló matematikust. Előzőleg jeleztük, hogy ezek kivégzéséről mesél s az általa felsorolt okiratokból kiderül, hogy ennyi közül egyetlen egy sem halt meg. Ne gondolja senki, hogy Llorente adatait közokiratokból veszi, de még csak magánjellegű okirat-forrásai sem szólnak ily számokról: *egyedül önkényes föltevésekből indul ki* s ezt ő maga is bevallja és számításainak módszerét körülményesen le is írja. (Lásd I. kötet 272., 406. lap stb.)

Egy protestáns író, Peschel ezen műveleteit „*frivol valószínűség-számítás-nak*” mondja. A 30 ezerbe beleszámít kétezret mindjárt az inkvizíció első éveiből, s jelzi, hogy Torquemada 1481-ben kétezer embert végeztetett ki. (I. kötet 172. lap) Elfelejt azonban a szerencsétlen, hogy 1481-ben Torquemada nem is volt inkvizítor s elfelejt azt is, hogy egy más helyen ő ugyanezen időre 298 halálraíteltet írt. (I. kötet 160. lap)

Feltételezi, hogy a nagy Sevillában és környékén 1482–89-ig minden évben 88-at végeztek ki, felezi e számot és azt mondja, hogy a három kisebb törvényszéknél évente 44 embert végeztek ki. Mikor már tizenegy törvényszék működött, akkor is évente egynek-egynek 44 kivégzést számít föl. Hogy az ilyen számítás protestáns részről is a legerősebb kritikát vívta ki, nagyon természetes.

Megemlékszik Llorente Ximenes bíborosról, a harmadik főinkvizítorról, Spanyolország legnagyobb államférfiáról is, kiről Robertson így nyilatkozott: „Ez volt a világtörténelemben az egyetlen miniszterelnök, kit tulajdon kortársai szent gyanánt tiszteltek.” Llorente maga is azt írja róla, hogy az inkvizíció működését *szelídítette*, a rossz hivatalnokokat elcsapta, sok bevádoltnak megkegyelmezett, mégis Ximenes idejére is évenként ugyanannyi „áldozatot” számít, mint a legszigorúbb inkvizítorok idejére. Hogy az ilyen találmányra való számítás milyen oktalan, egyben milyen igazságtalan, mindenki látja! Ő maga bevallja, hogy a 18. sz. közepétől kezdve a bűnpörök legnagyobb része enyhe ítélettel („de levi”) végződött, mégis 330 évet (1481–1810) számít, s az ő évi átlagát minden évnek felrója. Mikor már így sem jött ki oly rettentő szám, szidja az inkvizíciót, hogy az mért nem térítette meg a vizsgálati fogságban volt s utóbb felmentett „áldozatoknak” az elmulasztott napi díjaikat!

Ezekből méltányolni fogja az olvasó, hogy manapság egyetlen *komoly protestáns vagy katolikus történetíró* sem meri Llorente régi hazugságait felújítani. Nagyon ósdi és rozsdás fegyverek lehetnek azoknak, kiknek ma is ez a hazaáruló történetíró a főforrásuk!

VII. Kérdések kérdése: Állami vagy egyházi intézmény?

Az eddigiek is már eléggé bizonyítják, hogy a spanyol inkvizíció tisztán egyházi intézmény semmiképpen nem volt. – Nézzük most ezt az igazán érdekes kérdést közelebbről. Hogy elfogultaknak senki ne mondjon, éppen ebben a legkényesebb kérdésben csaknem kizárólag protestáns tekintélyekre és Llorentére hivatkozunk.

A katolikus tudósok között sokan a spanyol inkvizíciót világi fegyverekkel ellátott *egyházi* intézménynek tartják. (Rodrigo, Funk, Staatslexikon stb.) A legnagyobb többség ellenben (Hefele, a spanyol nemzet történetének és az inkvizíciónak egyik legalaposabb ismerője, Hergenröther bíboros, Gams, Knöpfler stb.) állami intézménynek mondja; ugyanígy, mint ez utóbbiak, gondolkoznak a *legelőkelőbb protestáns tudósok is*.

Protestáns vélemények az inkvizíció jellegéről

Leo Henrik protestáns történetíró (Weltgeschichte II. kötet 431. lap) ezeket írja: „Izabella az inkvizíció által, mely egészen tőle függő intézmény volt s az egyháziak ellen éppúgy irányult, mint a világiak ellen, a kasztíliai nemesség és papság hatalmát meg tudta törni.”

Guizot protestáns francia miniszter („Cours d’hist. mod.” Párizs, 1828–30) így nyilatkozik: „Az inkvizíció kezdetben inkább politikai, mint vallási intézmény volt; inkább arra való volt, hogy a rendet fenntartsa, mintsem hogy a vallást védelmezze.” Ugyanezen miniszternek a párizsi egyetemen helyettese *Lenormant*, híres protestáns tanár így ír: „Az inkvizíció eredetileg, alap gondolatában és lényegében nem volt vallási, hanem politikai intézmény, mit bizonyít már az a körülmény is, hogy ezen törvényszék legnagyobb részét állami hivatalnokokból volt összeállítva, akár papi ruhát viseltek, akár nem. Ez az intézmény nem volt más, mint jó szolgálatot teljesítő rendőrség, mely a bevádoltak személyére éppen nem volt tekintettel.”

Spittler Timoleon protestáns hittudós a 19. század legelején így írt e tárgyról: „az inkvizíció a királyok eszköze”, „csupán királyi törvényszék”, „minden a királynak javára, s nem az egyházéra.” Hasonlóan írnak *Menzel K. A.* és más protestáns tudósok.

Ranke L. a protestánsok egyik legkiválóbb történetírója, kit elfogultsággal a pápaság javára ugyancsak nem lehet vádolni, ezt írja: éppen a *Llorente* által az egyház gúnyolására felhozott tényekből állapítható meg, hogy királyi, csak hogy egyházi fegyverekkel felruházott törvényszék volt. „Mert: 1) az inkvizítorok királyi tisztviselők valának. A királyoknak joguk volt kinevezni vagy elbocsátani őket; mint más hivatalok, úgy az inkvizíciós törvényszékek is királyi felügyelet alatt állottak ... 2) Az inkvizíció által végrehajtott vagyonekbevételekből minden haszon a királyra háramlott ... 3) Az állam csak ezáltal lett befejezetté; a fejedelem oly hatalmi eszközt kapott az inkvizícióban, mely alól sem grand, sem érsek ki nem vonhatta magát. Valamint tehát a király föltétlen hatalmán alapszik e törvényszék, úgy kezelése is a királyi hatalom javára szolgál. A lelki hatalom ama ragadmányai közé tartozik ez, melyek által a spanyol kormány hatalmassá lett; ilyenek voltak még a nagymesteri állások és a püspökségek betöltése; mivoltára és céljára nézve mindenekelőtt *politikai intézmény*. *A pápának érdekében áll, hogy szembe szálljon vele s meg is teszi, valahányszor csak teheti. De a királynak is érdekében áll, hogy folytonos virágzásban tartsa.*” („Röm. Pápste.” I. kötet 242. lap) Ez talán elég világos beszéd; *világhírű protestáns történetíró mondja!*

Ballagi Aladár protestáns tanár a budapesti egyetemen, kinek komoly és alapos kritikáit ismerik a Magyar Tudományos Akadémián és az országgyűlésen is, a Magyar Tudományos Akadémiának 1904. október 10-iki ülésén székfoglalója gyanánt felolvasta a spanyol

inkvizícióról szóló történeti tanulmányát. Ez a tanulmány az inkvizíció ellen felhozott vádaskodásokat kellő értékükre leszállította s rendkívül sok történelmi hazugságnak oktalanságát mutatta ki. Ideje volna, hogy a komoly tudomány s ne a panorámák rémképei imponálnának közönségünknek. Ballagi az inkvizíció jellegére nézve ezeket jegyzi meg: „... *Világos, hogy az inkvizíció királyi, nem pedig egyházi intézménynek tekintendő.* Minthogy Spanyolországban minden intézmény a trón és az oltár szövetségén nyugodott, az inkvizíció bírái is elsősorban papok voltak ugyan, *de ezek az állam megbízásából, az állam statútumai alapján ítélték és az elítéltek összes javait a királyi kincstár részére foglalták le. Ez a valóság eldőnti az inkvizíció jogi természetének kérdését. Politikai intézmény volt.*” („Századok” 1904. nov. 902. lap, a felolvasás kivonata.)

Ha tárgyilagosan gondolkozó s a történelem terén kiváló tekintélyeknek elismert neves protestáns tudósok is így nyilatkoznak, s a spanyol inkvizíciót állami, politikai intézménynek mondják, a kérdéssel bővebben foglalkoznunk felesleges. „Az inkvizíció a spanyol nép jelleméből és történeti fejlődéséből származott intézmény, melyért a katolikus egyházat felelőssé tenni nem lehet.” (Gams: Kircheng. Regensb. 1867. II. kötet 652. lap.)

Katolikus részről De Maistre gróf (Lettres sur l'inquisition) így jellemzi: „Az inkvizíció csupán királyi bíróság.” Ugyancsak De Maistre felhozta az 1812-iki túlságosan liberális és szabadgondolkodó spanyol országgyűlés nyilatkozatát: „a spanyol királyok azokat a tanácsokat, melyeket nekik az inkvizíció ellenében adtak (a pápák!) mindenkor elvetették, mert az inkvizitorokat minden esetben kényük-kedvük szerint kinevezhették, felfüggeszthették vagy elküldhették.”

A királyok nagyon is rátartósak voltak e jogukra! Ferdinánd azt mondotta Ximenes bíborosnak és főinkvizitornak: „nem tudjátok, hogy ha e tanácsnak (inkvizíció) *birói* joga van, az a *királytól* van!?” Llorente szerint (II. kötet 155. lap) V. Károly, aki pedig nagyon értett az uralkodás titkaihoz, végrendeletében melegen ajánlotta fiának az inkvizíciót, hogy *uralkodói* tisztét jól betölthesse. A királyi befolyást maguk az inkvizíció okmányai is egészen világosan jelzik. Számtalanszor találkozunk ilyen kitételekkel: „A fölségek ti. Ferdinánd és Izabella, így akarják, határozzák, parancsolják.” „A fölségek megbocsátanak.” „Egyáltalában nem szándékuk ő felségeiknek” stb. *Az egyházi fölsőbbiség, a pápa akaratáról egy árva szó sincs!*

Róma és a spanyol inkvizíció

Rómának sohasem volt ínyére a spanyol inkvizíció! Idézzük vissza emlénkünkbe IV. Sixtus intelmeit a királyhoz és királynéhoz. Már ő jelezte, hogy az inkvizíciót ily alakban nem akarta s az így nem is felel meg az egyház szellemének. Sixtus és utódjai is rendkívül sok bevádoltnak kegyelmeztek meg vagy titokban oldozták fel azokat. Ezt mind Llorentétől tudjuk; de ugyanő (I. kötet 241. lap) azt is írja, hogy igen sok enyhítő pápai decretumot az inkvizitorok nem hajtottak végre. Mennyivel kevesebb szigorúság történik, ha a pápára hallgatnak!?

Éppen Llorente (I. kötet 407. lap) értesít arról, hogy II. Gyula és X. Leó pápa a sok fellebbezés elintézésére Rómában külön hivatalt állítottak. Céljuk volt, hogy a vádlottakat az inkvizíció kezeiből kimentsék. Minden marano és minden protestáns, aki fellebbezésével a pápához fordult, kiáltó bizonyosága, hogy a pápák elnézők voltak s hogy a ponyvatermékeknek a pápákra fogott kegyetlenségei és szívtelenségei arcátlan hazugságok. Hallgassuk csak meg Llorentét. Azt írja (I. kötet 408., 410. lap), hogy „a pápa sokszor korholta az inkvizitorokat, erélyes utasításokat adott nekik, a szanbenito viselését elengedte s a sírokról eltávolíttatta azokat az eretnek-jelvényeket, melyeket az inkvizitorok odatétek.”

Éppen Llorente beszéli (uo. 403., 411–413. lap), „hogy a királyok, különösen Ferdinánd és V. Károly *nem engedték végrehajtatni a pápák enyhítő határozatait*, a pápák mérséklő

bulláit a főinkvizítorok akárhányszor *elsikkasztották*, vagy siettek végrehajtani az ítéleteket, mielőtt a pápai levél megérkezett volna.” Nem éktelen ostobaság és gyűlölet kell ahhoz, hogy a pápákat okozza valaki az inkvizíció visszaéléséért!?

Ugyanez a pápa-gyűlölő Llorente mondja (I. kötet 343., 413., 417. lap), hogy a királyoknak sehogyan sem tetszett, ha a pápák engedékenyek voltak, mindenáron meg akarták akadályozni, hogy a fellebbezések Rómába kerüljenek, állandó törekvésük volt az inkvizíciót az egyháztól teljesen függetlenné tenni!

A pápák vagy követek az inkvizítorokat, mert a Rómába menekülőket üldözték, rajtuk bosszút állottak, állandóan kiközösítéssel fenyegették, és sokszor ki is közösítették az egyházból. Pl. X. Leó V. Károlynak legnagyobb bosszúságára kiközösítette az egyházból az összes toledói inkvizítorokat. S ezt Llorentétől kell megtudnunk! (I. kötet 364., 408., 413. lap.)

Mást is megszűg Llorente, amiről a mi ponyvairodalmáraink nem akarnak tudomást szerezni! I. kötet 394–399. és 414. lapjain olvasható a következő eset: X. Leó éppen, mert említett kegyelmi rendelkezéseinek az inkvizítorok nem engedelmeskedtek, az egész inkvizíció intézményt *reformálni akarta* és 1519-ben az akkor működő összes inkvizítorokat állásukból el akarta bocsátani s egészen újakat akart kinevezni. V. Károly e tervének mindenképpen ellene szegült s a már kibocsátott három pápai köriratot félretette. A spanyol követ még azt a tanácsot is adta V. Károlynak, hogy tegyen úgy, mintha Luthert pártolná, akkor a pápa majd „*elhallgat*”. A pápa bár terveit éppen a spanyol uralkodó ellenállása miatt nem sikerültek, nem habozott a császárnak kijelenteni, hogy *a spanyol inkvizíció igen sok rossznak az okozója!*

Ha az inkvizíció egyházi intézmény lett volna, hogyan kerülhetett volna annyi kiváló pap és püspök az inkvizíció elé? hogyan lehetne akkor megmagyarázni, hogy Carranza toledói érsek és Spanyolország primása, ki II. Fülöpnek nem tetszett, a pápa és a trienti zsinat sokszoros kérelme és tiltakozása dacára nyolc évig ült az inkvizíció börtönében az eretnokség gyanújának a címén? Ha a spanyol inkvizíció egyházi intézmény lett volna, a pápák nem küzdöttek volna annyit ellene! Nagyon jellemző Virueznak, V. Károly udvari szónokának az esete. Az inkvizíció a lutheranizmus gyanúja miatt kolostorba záratta; III. Pál pápa azonban 1538-ban ártatlannak találta és minden egyházi hivatalra alkalmasnak. Várta az alkalmat, hogy kárpótolja őt az inkvizíció részéről szenvedett méltatlanságokért, utóbb a Kanári szigetek püspökévé tette! Ugyanezen pápa keserűen panaszkodik a spanyol állami inkvizíció miatt s annak behozatalát Nápolyba minden áron meg akarta akadályozni. (Lásd Llorente II. kötet 120., 192., 387. lap). Llorente más pápákat is említ, kiknek sehogy sem tetszett az inkvizíció. Pl. XIII. Gergelyt (I. kötet 452. lap). IV. Pius és Borromei Károly bíboros nem engedték a spanyol inkvizíciót Milánóba bevinni. Llorente nyíltan vallja, hogy a spanyol kormány üzletszerűen csinálta a dolgot, hogy mikor a pápa az inkvizítorokat megintette, mindenkor ezeknek a pártját fogta.

Aki az eseményeket mérlegelni tudja, láthatja, hogy a spanyol inkvizíció sokkal szelídebb lett volna éppen akkor, ha az egyház fejére, a pápára hallgat. A pápa becsülettel állta helyét s mindenkor védője volt az elnyomottaknak! Aki a spanyol inkvizícióért és annak visszaéléseiért az egyházat, nevezetesen a pápaságot akarja felelőssé tenni, az a komoly tárgyilagosságig emelkedni egyáltalában képtelen.

VIII. A spanyolok az inkvizícióról

Vakmerő történelmi hazugság azon állítás, hogy az inkvizíció valami népszerűtlen, gyűlöletes intézmény lett volna. A spanyol *Balmes* azt írja, hogy „Ferdinánd és Izabella a nép általános kívánságának tettek eleget, midőn az inkvizíciót létesítették.” A nép felfogása e tekintetben ugyanaz maradt később is, csak a zsidóság, főnemesség és főpapság nem nézte jó szemmel, mert az inkvizíció mindannyiuk hatalmát erős korlátok között tartotta.

Mariana, Spanyolország neves történetírója, aki maga is mint vádlott állt az inkvizíció előtt, ezt írja róla: „az inkvizíció az egész országra nézve *jótétemény* volt.” („rei publicae universae maiori commodo fuit et praesens remedium adversus impendentia mala”.)

Petrus Martyr spanyol bölcész és humanista, akit Llorente szabadgondolkodónak tekint, az inkvizíciót „minden dicséretre méltó intézménynek mondja.”

Zurita spanyol történetíró az inkvizíciót „a spanyol nemzetre nézve *jótéteménynek*” állítja. (5. köt. I. 6.)

Blancas Jeromos szinten spanyol történetíró (†1590) ezeket írja: „Ferdinánd és Izabella bölcsességének és jámborságának legszebb bizonyítéka gyanánt Spanyolországban az inkvizíció felállítását tekintették azon célból, hogy az eretnekek és hitehagyottak gondolkozásmódját és érzelmeit gonosz tévedéseiktől elvonják és konokságukat megtörjék. Ezen inkvizíció oly intézmény, melynek üdvös voltát nemcsak Spanyolország, hanem az egész keresztény világ készségesen elismeri.” Más helyen (i. m. 346. lap) azt írja, hogy az inkvizíció a kortársak előtt a legnagyobb tiszteletnek és tekintélynek örvendett.

Rodrigo, mint említettük, parancsoló szükségességnek mondja az inkvizíció felállítását. Így érthető, hogy Don Quijote de la Mancha úrfi hőstetteinek kiváló szellemességgel megírt története, mely az ország személyeit, állapotait teljes szólásszabadsággal bírálhatja, az inkvizíciót nem gúnyolja, nem ítéli el.

Az inkvizíció és a spanyol művelődés

Nem állítjuk, hogy Spanyolország szellemi műveltségének aranykorát egyenesen az inkvizíció létesítette, de viszont nagyon is együgyű történelmi hazugság az a mondás, hogy a spanyol inkvizíció a művelődést és tudományt elnyomta, hogy mint „világosságtól féltő” intézmény egyiptomi sötétségbe borította volna e szép országot. Az igazi történelem azt bizonyítja, hogy éppen az inkvizíció teljes uralma alatt érte el Spanyolország politikai és társadalmi hatalmának aranykorát. A spanyol volt akkor, mint később a francia, minden műveltnek a nyelve, a fejedelmi udvaroknak és diplomataknak közlekedő nyelve. Öltözet, illem és irodalom dolgában Spanyolország vitte a vezérszerepet. Az inkvizíció működésének első korszakában és később is az iskolák és egyetemek nagy számban emelkedtek; behozták a könyvnyomtatást, kiváló tudósokat hívtak az országba, a tudományokat, különösen a klasszikus irodalmat a nép és a tanuló ifjúság a legszenvedélyesebben karolta fel.

Éppen az inkvizíció idejében éltek a *nagy spanyol történetírók* (Pulgar, Zurita, Mariana) és a *költőóriások*: Cervantes, Lope de Vega, Calderon. Llorente ugyan 118, az inkvizíció által üldözött tudóst említ, de – szerencsére – egyiknek a haja szála sem görbült meg az inkvizíció miatt. E nagy mesterek műveiket az inkvizíció engedélyével és az inkvizíció segítségével, akárhányszor az inkvizíció költségén nyomatták ki. Ebbe az időbe esik Spanyolország hegemoniája; ekkor mondták büszke fejedelmei, hogy birodalmukban a Nap nem nyugszik le soha.

Egy elfogulatlan protestáns tanár, Huber A. dr. a berlini „Evangélikus Egyesület” 1852. februári gyűlésén mondotta e jellemző szavakat: „Az a zűrzavar, mely Spanyolhonban a sok

rossz zsidó, rossz mór és rossz keresztény miatt keletkezett, volt az oka, hogy ez országot csak hősi eszközökkel lehetett megmenteni. Ilyen eszköz volt az inkvizíció ... A spanyol nemzet előharcosa volt annak a nagy küzdelemnek, melyet a reformáció vívott a katolicizmussal, a kereszténység az izlammal s a katolikus egyház vívott Amerikában ... Spanyolország szokásos jellemzése hazug. Ez ország még a legújabb időkben is olyan erőt mutatott a trónért, az oltárért és a szabadságért vívott harcban, mely más nemzeteket nagyon megszégyeníthet.”

Ballagi Aladár protestáns létére, ezeket írja: „*Mesebeszéd* és csak a 19. század liberális történetírói kürtölték világgá azt is, hogy Spanyolország hanyatlása az inkvizíció behozatalával s a zsidók és mórok kiűzésével kezdődik. Ellenkezőleg: politikai, társadalmi, irodalmi, diplomáciai és egyházi téren ettől kezdve dominál a spanyol szellem.” Spanyolországot hitegysége tette nagygyá három világrészben és mentette meg azon véres polgárháborúktól, melyeket Európa többi országaira a reformáció zúdított.

IX. Egy-egy darab kultúra

Olvasóink számára szolgálunk egy-két mintával a gyűlölet remekeiből.

Csodálatos, hogy ilyen nagy történelmi hazugságról szólva eddig ellehettünk a jezsuiták nélkül. Hiszen ennek a névnek, mikor „sötétségről és türelmetlenségről” van szó, ha török, ha szakad, szerepelnie kell. Szerepel is! Remekel is!

Arbuez „jezsuita” főinkvizítor!

Arbuez Péterről egyetemet végzett művelt emberek is akárhányszor úgy beszélnek a közkezen forgó ismertetések nyomán, mint „*vérszomjas, tömeggyilkos, jezsuita főinkvizítorról*” Az alapot erre a szerencsétlen félrevezetésre *Kaulbachnak* festménye szolgáltatta. Ez a kép a múlt század hetvenes éveinek elején szerepelt Lipcsében egy kiállításon. Látni lehetett rajta egy elítélt eretnek családot mennyei fönség és ártatlanság kifejezéseivel, Arbuezt és társait pedig mint förtelmes ördögöket. Fölrata volt: „Epilai Arbuez Péter, a *jezsuiták* főinkvizítora”. Zierngiebl Eberhard Münchenben egy könyvet is írt e kép igazolására. E kép, s e könyv alapján újra éktelenül szidalmazták a jezsuitákat, de közben elfelejtették, hogy az egész már csak azért is ostoba sületlenség, mert Arbuez Péter 1485-ben, tehát hat évvel a jezsuita-rend alapítójának születése előtt meghalt.

Protestáns körökben még más tudományos (?) dolgokat is megírtak Arbuezról. Iskolai könyvtárakban is sok helyütt szerepel: „Az utazások és felfedezések új könyve” c. eredeti német mű. Ennek 295. lapján az van megírva Arbuezról mély bölcsességgel és alapos történelmi tájékozottsággal, hogy „Arbuez főinkvizítor sok ezret feszített kínpadra és *ezrenkint* küldte áldozatait a máglyára.” Ez a sok ezer csak meghibbant fantáziákban szerepelt; a történelem szerint *e sok ezer kivégeztetésből egyetlenegy sem történt meg*. Bauer R. jezsuita nyilvánosan felszólította az Arbuezt „véremlernek”, „vérszomjas öregnek” nevező protestáns tudós kiválóságokat, hogy bizonyítsanak *kútfőkből* Arbuez idejére egyetlenegy végrehajtott halálos ítéletet – s ő kész nyilvános visszaszívásra. A bizonyítás mai napig késik. A kútforrások Arbuez főinkvizítorságának idejéből 1484. szept. 19-től 1485. szept. 14-ig *egyetlenegy kivégzésről sem szólnak*. Egykorú írók egyetlenegy halálbüntetésről sem tudnak. Llorente maga is, anélkül, hogy állítását iratokból bizonyítaná, csak annyit mer mondani: „ők (Arbuez és Juglar inkvizítorok) *néhány* új keresztényt *ítéltek el*.” (Kivégzésről nem szól.)

Arbuez Péter 1442-ben született, a bolognai egyetemen öt évig az erkölcsbölcseletet tanította, Spanyolországba visszahívatván, saragossai kanonok lett, majd belépett az ágostoniak rendjébe. Példás élete s kiváló tehetségei miatt 1484-ben Torquemada őt az inkvizíció bírójává tette. A zsidók és maranok éppen ebben az időben nagyarányú összeesküvést szöttek az inkvizíció intézménye s akkori hivatalnokai ellen. Az összeesküvők a gyilkosok felbérelése és jutalmazása végett Aragónia zsidóira valóságos adót vetettek ki. Arbuez Pétert 1485. szept. 14. éjjel a templomban orozva meggyilkolták. (Nem volt „vérszomjas öreg”, mert senkit ki nem végeztetett s mindössze csak 43 éves volt! A butaságnak azonban a történelem sifli.) Arbuez megöletése miatt a nép körében zendülés ütött ki a zsidók és maranok ellen; a nép dühét csak nagy nehezen lehetett megfékezni. Arbuezt óriási részvét mellett nagy ünnepiességek között temették el; a nép azonnal mint szentet, vértanút kezdte tisztelni; a spanyol nép sürgetésére 1663-ban boldoggá, 1867-ben pedig rendes per után szentté avatták. – Úgy látszik a „szent” név miatt dühöngő felekezeti gyűlölség sugalmazta a fent tisztelt tudósoknak a „tömeggyilkos öreg jezsuitáról” szóló otromba rágalmakat!

Tudományos (?) forrásmunkák az inkvizícióról

Még néhány jellemző példát! A gyűlölet az inkvizíció dolgában az éktelen hazudozásokkal valósággal remekel.

Herzog művében (Realencyclopédie für prot. Theologie u. Kircheng. VI. 679.) vérszomjas kifejezésekkel ír az inkvizícióról s elmondja, hogy Torquemada egymaga 114,401 áldozatot szolgáltatott át a tűznek és hogy *pontosan* (?) kiszámítva 341,021 szerencsétlen esett e „gyalázatos intézmény” áldozatául. Llorente 330 év alatt az ő „frivol” számításával mindössze 30 ezret tud kihozni s az említett tudományos Lexikon egy inkvizítor életéből 114 ezret tud! ... Itt a műveltség! Itt a tudomány! Ez a tárgyilagosság!

„Tudományos” címet viselő könyvek is forrásul használják *Hoffman Fridolin* művét („Geschichte der Inkv.” Bonn 1878. 2 kötet). A címe is vérvörös betűkkel van írva; a tartalma a szemtelen hazugságok világkiállítása. Csak az a kár, hogy a protestáns „Theologische Literaturzeitung” is (1878. 235. lap) azt írja róla: „E műben olyan vita tárul elénk, aminőt tisztességes emberek között megengedettnek nem tartanak.” A katolikus egyház iránt éppen nem barátságos „Revue critique” (1878. 214. lap) azt írja róla: „E könyv minden inkább, csak nem történelmi munka.” A párizsi *liberális* „Revue historique” megsemmisítő ítéletét e két szóba foglalja: „gyalázatos könyv” („un livre détestable”).

Ezekből a tudományosan megalapozott (?) kellő tárgyilagossággal (?) megírt forrásmunkákból merítik még egyes „tudósok” is bölcsességüket!

A Pallas Lexikon az inkvizícióról

Különbösen felesleges a külföldre mennünk az ilyen „tudományos” hazugságokért. Akad nálunk is elég. Lássuk, mint oldja meg e részben a Pallas Nagy Lexikona ismeretterjesztő feladatát! Tárgyilag és tudományos ismertetést várna az ember s kap helyette jó pénzért elfogult vak gyűlöletet és tudománytalan frázisokat!

Inkvizíció címszó alatt semmiféle különbséget nem téve egyházi és spanyol inkvizíció között, meghatározza, hogy az „inkvizíció azon törvényszék, melyet a római szentszék az eretnekek kínzására léptetett életbe.”

A Pallas Lexikon szerint az inkvizíció „bűnvádi eljárása *titokszerűen* folyt le.” – Ez ilyen alakban erős hazugság! Azt írja: „A kínzást (tortúrát) ezt az új vallatási eszközt IV. Ince pápa rendelte el” – még jó, hogy hozzá teszi, a „*világi jogból*.” Az olvasó lelkében benne marad a vád Ince ellen, bár ez az eszköz se új nem volt, sem az inkvizíció találmánya!

Azt az otromba hazugságot is megkockáztatja, hogy „a beziersi zsinat (1246) egyébiránt *valóságos befalazásra* ítélte a bűnbe visszaesőket.” Beszél olyan büntetésekről, melyekről Llorente sem tud semmit.

„VII. Pius 1814-ben újra életbe léptette e *gyűlöletes* intézményt.” Az olvasó keze itt talán ökölbe szorul a pápa ellen, s azért jó lett volna hozzá tenni, hogy ugyanez a pápa kikötötte a kínpad mellőzését oly időben, mikor Európa törvényszékei azt javában alkalmazták.

Nagy bölcsen azt írja, hogy „Németországban az inkvizíció sírját csak a reformáció ásta meg”, s a jámbor olvasó azt hiheti, hogy az a reformáció csupa emberszeretettel, csupa szelídséggel dolgozott. Pedig a kegyetlen inkvizíció a reformáció pusztításai és kegyetlenkedései mellett nagyon ártatlan! Így lehet gyűlöletet, téves nézeteket terjeszteni, de tárgyilagosságra nem szabad számot tartani!

A Pallas szerint „Angolországban az inkvizíciónak VIII. Henrik és katolikus Mária idejében akadt dolga, de Erzsébet trónralépte véget vetett működésének.” – A lexikoni műveltségű ember ezekből azt hihetné, hogy Henrik a protestáns eretnekek ellen dühöngött az ő katolikus inkvizíciójával, holott ezerszámra végeztette ki a hitükhöz s a pápához hű katolikusokat. Azt is gondolhatná az olvasó, hogy az „angyalszívű, szelíd” Erzsébet ráunt a

vérontásra s ezért törölte az inkvizíciót és nem is sejti, hogy ennek a nőnek a lelkére sokkalta több vérengzés tapadt, mint a „kegyetlen” Máriáéra! Az események ilyen célzatos csoportosítása s ez a gyűlölködés a szolid tudományossággal semmiképpen sem fér össze.

A Pallas cikkírója szerint „V. Károly alatt csak Németalföldön legkevesebb 50,000 ember esett áldozatul az inkvizíciónak; ez a vallásüldözés lett azután *egyik* oka annak a felkelésnek, mely a tartományok elszakadását vonta maga után.” *Ez az egész mese éppenséggel nem igaz.* Komoly munkában ilyen nagy mondások rendkívül csúnyán festenek. V. Károly 1556-ban lemondott, 1557-ben meghalt, a lázadás pedig csak 1566-ban kezdődött. A németalföldiek mindig szerették az ő császárukat, kit az artoisi rendek „a legjobb fejedelemnek” mondtak „aki 2000 év óta uralkodott.” Az 1566-ban készült híres kompromisszum kijelentette, hogy a királynak, II. Fülöpnek rossz tanácsot adtak, hogy az inkvizíciót be akarja hozni Németalföldön. Csak nem fogja a Pallas cikkezője Alba herceg vérbíróságát (bloedreat 1566-ban) inkvizíciónak nézni! Az események ilyen megítélése a nevezett lexikonnak éppen nem válik előnyére!

A lexikon cikkírója tovább folytatja: „1834-ben jelentek meg Madridban az inkvizíció törvényszéknek jegyzőkönyvei, melyek szerint 1481–1808-ig 34,658 ember halt el a máglyán állítólagos eretnoksége miatt.” Az egész hazugság. Egyetlen más komoly író sem tud erről a dolgról. Különbösen is képtelenség, hogy századokon át vezetett s bizonyára 30–40 kötetre rúgó jegyzőkönyvek egy évben megjelenjenek. A jegyzőkönyvek a legkülönbélebb gaztettek elkövetőinek bűnhődéséről szólnának, állítólagos eretnokségük miatt ennyi ember kivégzését a jegyzőkönyvek nem is írhatják. Egyébiránt az ember rendkívül kíváncsi volna e jegyzőkönyvekre. Hiszen ezek eldöntenék az egész inkvizíció kérdést. Ez volna a főforrás! El is várná az ember, hogy a lexikon cikkírója, ki felhoz vagy negyven jó és kevésbé jó forrásmunkát az inkvizícióról, első helyen említi, hogy hol lehet legalább egy kötetet ezekből a hivatalos jegyzőkönyvekből megszerezni, mily címen láttak napvilágot stb., de egy árva szót sem ír erről; e helyett legelső helyre Llorentét teszi!

Befejezi a lexikon az inkvizíció ismertetését ezzel a nagy frázissal: „Portugáliában az inkvizíció hatalmát Pombal miniszter törte meg.” –No tessék! Ebből a gyanútlan olvasó azt hinné, hogy a „kegyetlen vérengző” inkvizíciót ez a humánus lelkű Pombal szüntette meg, mert lelke mélyéig sértette őt az inkvizíció eljárása. Az igazság azonban a következő: Pombal, a kegyetlen diktátor mindig lelkendezve beszélt az inkvizícióról, s mint jeleztük, testvérét tette meg főinkvizítorrá. Pombal volt az, aki a királyt az alábbi rendelet kiadására bírta: „Az a visszaélés, hogy az inkvizíció legfőbb tanácsának a „fölség” címet nem adták meg, a jezsuiták műve, mit azért tettek, hogy e magas ítélőszék tekintélyét csökkentsék. Akarom és rendelem, hogy semmiféle iratra ne adjanak semmit, amelyben az inkvizíció mellett a „fölség” cím nem szerepel, mert az inkvizíció főtanácsa tudja meg, hogy az én királyi nevemben kell vezetnie minden ügyet éppúgy, mint királyi udvarom bármely más törvényszékének!” (1769. máj. 20.) Pombal volt az, aki a szentéletű Malagrida jezsuita atyát, a királyi család gyóntatóját, a nép kegyeltjét, ki rendkívül sok jót tett hazájáért otthon és Amerikában, tartva a nép dühétől 5000 katona által körülvett helyen *éppen az inkvizíció által kivégeztette*. Pombal volt az, aki az inkvizíció hivatalnokaivá az ő kegyenceit tette, hogy így az inkvizíció segítségével ellenségeit láb alól eltehesse. Pombal volt az, aki miután egészen a maga engedelmes eszközévé alakította át az inkvizíciót, annak „hatalmát nem törte meg,” hanem mint a kormány hatalmi eszközét, mint a többiek mellett immár felesleges hivatalt lassan megszüntette. Ez kissé más, mint a Pallas cikkírójának ferdítése. Sajnáljuk azt, aki ilyen kényes vallási és történelmi kérdésekben a Pallas cikkezőjének ismertetésére szorult! A magyar tudományosság ugyancsak nem nyer az ilyen tendenciózus, gyűlölködő közleményekkel s ezekkel a túlságos hiszékenységre számító nagy mondásokkal!

X. Protestáns inkvizíció

Külön fejezetet szánunk a híres protestáns türelemnek és lelkiismereti szabadságnak. Nem szívesen tesszük. S nem is azért hozunk itt fel egyet-mást, hogy protestáns testvéreinket atyáik türelmetlenkedéseiről és kegyetlenkedéseiről szemrehányásokkal illessük. Igaztalan dolog volna bűnül betudni valakinek a rég letűnt időkből azt, amit talán lelke sugallatát követve elítél, amiért sohasem lelkesült. De mert protestáns atyáinkfiai közül sokan nem akarnak méltányosak lenni a katolikusokkal szemben, mert soha sem szeretnek egyenlő mértéket alkalmazni, mert nap-nap után felhánytorgatnak a katolikus vallás ellen rég elmúlt dolgokat, melyeket senki sem helyeselt, mert tudatos történelmi hazugságokkal tömik tele szóban és írásban főképp az ifjúság lelkét, mert a protestantizmust, mint a szabadság, tudományos haladás és műveltség kizárólagos hordozóját emlegetik, miközben a katolikus vallást a sötétség, türelmetlenség és kegyetlenség vallása gyanánt tüntetik fel, kénytelenek vagyunk e tárgyban is az igazi történelem útmutatására hivatkozni.

A protestáns történetírás elfogultsága

Sajátságos, maguk a tárgyilagosan gondolkozó protestánsok is megelégték azt a gyűlölködést, mely nagyon sok protestáns műnek jellemző vonása. *Menzel Károly* protestáns tanácsos írja ezeket: „Protestáns részről megszokták, hogy a reformátusokat, mint hősöket és félisteneket mutassák be. Már szinte elvárják, hogy a reformáció embereit és tényeit mindig oly fényben, sőt dicsőbben ábrázolják, mint aminőbe őket a lelkesedés régente öltöztette és ezért nagyon nehezükre esett, midőn könyvem által (*Neuere Geschichte der Deutschen*) őket ez öröklött és megszerzett képzelmi világból felriasztottam.”

Cobbet Vilmos angol protestáns író ilyen vallomást tesz: „Mi mindent nem hallottunk a katolikus vallás ellen?! Annyira el voltunk telve balhiedelmekkel e vallás iránt, hogy kezdetben alig bírtunk annyira erőt venni magunkon, hogy azt is meghallgassuk, amit védelmére mondanak ... Gyermekkorunk óta mindenféle könyvekben, minden szószékről csak azt hirdették nekünk, hogy „állat,” „bűn fia”, „babiloni kéjhölgy”, mind oly nevek, melyeket Isten maga adott volna a pápának. Elhitették velünk, hogy a katolikus egyház istentisztelete „istentelen”, tanai „kárhózatások” stb.

A nagy tudományú és igazságszerető német protestáns *Böhmer Frigyes* így ír: „A protestáns történetírók telve vannak a legoktalanabb előítéletekkel. Dühösen rohannak a pástorbotra, hogy összetördeljék. Mivel a pápát nem tartom Antikrisztusnak s az egyházat nem mondom babiloni kéjhölgynek, megtagadják tőlem a német szellemet. Ez az ún. német szellem szerintem nem más, mint ostoba katolikus-gyűlölet és a polgári hatóság iránt tanúsított akaratnélküli szolgaság.”

Így írnak híres protestánsok arról a külön történelmi felfogásról, mely a protestáns írók legnagyobb részének sajátja. Erről mondja *Thierry Ágost*: „A protestantizmus és a történelem összeegyeztethetetlen. Ezért a protestantizmus kénytelen volt a saját használatára külön, csak a képzeleti világban lejátszódott történelmet koholni.”

Így vagyunk az inkvizíció dolgában is. Miként részben fennebb is láttuk, a protestánsok közül igen sokan rém nagyokat képzelnek, írnak és hazudnak róla, eközben az ő inkvizícióikról, az ő vértörvényeikről, melyek mellett a spanyol inkvizíció még ártatlan dolog volt, mélységesen hallgatnak, sőt bizonyos előkelőséggel adják vallási dolgokban a szelídet és türelmeset.

Lássuk hát ezt a türelmet kissé közelebről!

Maga a „protestáns” név és annak eredete nyílt megtagadása a türelemnek.

Windhorst a porosz képviselőház 1885. febr. 21-én ülésén azt a kérdést intézte a protestánsokhoz: „Elfelelték Önök, hogy mi okból viselik a „*protestáns*” nevet? Elfelelték, mi történt a speyeri birodalmi gyűlésen 1529-ben? Itt abban állapodtak meg, hogy a zsinatig minden viszálykodás megszűnjék, hogy a fejedelmek, kik a reformációt behozták, azt fenntarthatják, de *katolikus alattvalóik iránt türelmet és elnézést biztosítsanak*. És jóllehet Melanchton, az önök legszelídebb reformátora, ezt magában véve helyeselte, a lutheránus fejedelmek *tiltakozást* szerkesztettek és nyíltan kijelentették, hogy a katolikusok iránt való türelemtől szóló záradékot el nem fogadhatják, mert ez prédikátoraik tanítása ellen van, hogy a római misét tartományaikban meg nem engedhetik stb.”

Aki a reformáció történetében egy kissé jártas, tudja, hogy a 16. század reformátorai egészen természetes dolognak tartották a katolikus vallás *teljes elnyomását és véres kiirtását!* Csupa türelemből (!) a reformátoroknak az volt a legelső dolguk, hogy a városi hatóságokat és fejedelmeket a katolikus istentisztelet erőszakos megszüntetésére szólították fel.

Lessing, akit a katolikus egyház iránt egy csepp jóakarattal sem lehet megvádolni, azt írja: „A türelemtől szóló tanítást, mely a keresztény vallásnak mégis csak lényeges tanítása, az első reformátorok egyáltalában nem ismerték és nem is volt kellemes nekik e tanítás.” („*Lessings Werke*.” Leipzig. Recl. VI. 150)

A nagy reformátorok kegyetlenkedései

Csak néhány vonást a „nagy reformátorok” életéből! Ugyan micsoda türelmet ismerhetett és gyakorolhatott az az ember, ki megjavítván a keresztény vallást, így ír: „Én, *Luther Márton* vagyok a ti apostolotok, a ti evangélistátok. Aki az én tanításomat el nem fogadja, az a pokol legmélyebb fenekére való.” „Ha a hatalom a mienk, akkor ugyanazon felsőbbség alatt *nem szabad megvárni az ellenkező tanítás hirdetőit!*” „Az olyan uralkodókat, fejedelmeket és urakat, kik a római Szodoma fekélyéhez tartoznak, mindenféle fegyverekkel kellene megtámadni és *vérökben kellene megmosnunk kezeinket.*” (Wittenbergi kiadás. 51. és 9., 24. lap) „*A gyilkos rabló paraszthordák ellen*” című röpiratában írja: „az esküszegő gaz fickókat mindenkinek kötelessége ütni, fojtogatni és nyilván vagy titokban leszúrni... agyon kell őket verni, mint a veszett kutyákat. Itt mit sem ér a türelem és könyörület, ez a kard és harag ideje, nem pedig a kegyelemé ... öljön, szúrjon, üssön, fojtogasson, aki csak tud.” Látni való, hogy a katolikusok pusztítását kötelességükké teszi a fejedelmeknek. Ugyanő nemcsak a maranóknak, hanem a meg nem keresztelt zsidóknak a fejére is halált kívánt! Mit csinált volna a türelem e férfja, az új evangélium apostola, ha nem közönséges exbarát lett volna, hanem olyan hatalom lett volna kezében, mint pl. Ximenes bíboros főinkvizítorában!?

Aki vallási türelmetlenséget en gros akar tanulmányozni, az olvassa Luthert!

Különbben a szelídlelkű Melanchton, Luther barátja, Servet orvosnak, mint *eretneknek* megégetését helyeselte, s követelte a keresztiségismétlő *eretnek*ek kivégzését. S míg a spanyol inkvizíció határidővel, jegyzőkönyvekkel, törvénykönyvvel dolgozott és mint Llorentétől, az inkvizíció nagy ellenségétől tudjuk, kiváló óvatossággal, addig a reformátorok a hosszas kihallgatásokat egyáltalában nem tartották szükségeseknek!

S mily türelmes volt a zürichi reformátor *Zwingli*?! Kíéheztetéssel, tüzzel, vassal akarta a katolikusokat meggyőzni az új evangélium boldogító erejéről. Kardot kötött, csatába ment a katolikusok ellen, hogy megnyerje őket az igazságnak. Elég jellemző az a mondása: „*Az evangélium vért szomjazik!*”

Mit szóljunk *Kálvin*ről, kit maguk a protestánsok genfi „főinkvizítornak” neveztek el? A genfi protestáns Galiffe írja és okmányokból bizonyítja, hogy Kálvin a leghatározottabban „követelte a szerinte eretnek emberfajzat kiirtására egy inkvizíciónak felállítását.” (Nouvelles pages ... 1862. 109.)

A spanyol inkvizíció célja volt a nyomozás, kiengesztelés, a bűnösök fenyítése s a botrányt, lázongást okozók törvényszerű büntetése; Kálvin az eretnekeket *kiirtani* szeretne volna az ő inkvizíciójával. Fényes vallási türelem! Galiffe szerint 1542–6-ig 800–900-ra rúgott a Genfben Kálvin által befogott „eretnekek” (jobbára katolikusok) száma. „Ötvennyolc végrehajtott *halálos* ítélet és 76 száműzetés az előbbi négy év alatt bizonyítja, hogy Kálvin prédikációja nem esett terméketlen talajra. A törvénykező eljárás (Kálvin consistoriumában) oly kegyetlenné fejlődött, hogy vele szemben az előző idők igazságszolgáltatásában felmerült legnagyobb erőszakoskodások majdnem szelídeknek tetszenek. A kínzó kihallgatások majdnem szabállyá lőnek. A vádlottakat addig kínozták, míg csak nem vallottak, láncra verték őket, a gyermekeket kényszerítették, hogy szülőik ellen valljanak ... A régi egyszerű kínzó eszközök már nem voltak elegendők, új kínokat találtak ki. Megtörtént az is, hogy a vádlottak *kilencszer* állották ki a kánpad gyötrelmeit, tüzes fogókkal csipdestek őket stb.” (Kampfschulte. Joh. Calvin. I. 425). És ezek a reformáltak beszélnek a spanyol inkvizíció borzalmairól! ...

Nem csoda, ha a genfiek azt hangoztatták Kálvin halála után, hogy jobban szeretnének Kálvin utódjával Bézával a pokolban, mint „Kálvinnal a mennyországban lenni.”

Anglia koronás reformátora VIII. Henrik a katolikusok iránt való türelmében nem kevesebb, mint 30,000 embert végeztetett ki hitük miatt tűz és pallos által. Ha ez az ember 330 évig így folytathatja, addig ti. míg a spanyol inkvizíció, maradt volna-e még katolikus a föld hátán? S a dologban az a legszebb, hogy Crammer, a királynak reformáló társa, ezt a kis vérengzést a *bibliával* védelmezte! Avagy talán vallási türelem vezette VIII. Henriket, mikor Szent Ágoston és Nagy Alfréd sírjait feldúlatta, Becket Tamás csontjait megégette? Ezeknek a mézszárlásoknak köszönheti a protestantizmus, hogy Angolországban elterjedt, s ugyancsak a pallosnak, tűznek és rablásnak köszönte megerősödését!

VI. Eduard és Erzsébet törvényei a legszégeyenletesebb vallási türelmetlenséggel vannak tele! Ezeknek a törvényeknek végrehajtására rendkívüli hatalommal felruházott *nyomozó törvényszéket* állítottak fel. („Court of high commission”). A protestáns Ranke ezt az intézményt egyszerűen protestáns inkvizíciónak mondja! S működését igen szépen jellemzi Cobbet, aki szintén angol, szintén protestáns: „Ne csacsogjatok a katolikusok üldözéséről és kegyetlenségeiről. Hol taláztatok ti olyanokat, aminőket össze lehetne hasonlítani azokkal, miket itt Angolországról elbeszélék. Erzsébet egy évben több katolikusot öletett meg, mivel hitüktől nem akartak *elpártolni*, mint Mária egész uralkodása alatt, mivel ezek atyáik hitétől elpártoltak. (A protestánsok a legpontosabb számítással nem tudnak 280-nal több kivégeztetést Mária uralkodása idejéből!) És az elsőt mégis „jó Erzsébet” királynénak nevezték és nevezik.”

Micsoda türelmet lehelnek az ilyen törvények:

A pap, ki misézni mer, egy évre elzáratik, s fizet 200 ezüstmárkát.

A hívő, ki misét hallgat, egy évi elzárás mellett 100 márkát fizet. Aki katolikus létére fél évig nem jár protestáns istentiszteletre, attól a királyné összes ingóságait és ingatlanainak kétharmadát elveheti. Halálbüntetés vár arra, aki Rómából valamely írást elfogad, vagy aki egy jezsuitának szállást ad, s úgyszintén arra a püspökre, ki papot szentel, azon papra, ki gyóntatni merészel vagy aki vegyes vallású jegyeseket megesket! Minek Nérót vagy Diocleciánt emlegetni? a szüzies királynő volt olyan kegyetlen, mint azok. S ha Néró fáklyáknak használta a keresztényeket, Erzsébet sem maradt mögötte: a bitón függő katolikus papoknak beleiket vették ki s szemük láttára égették el azokat! S ez a szépséges munka később is tartott. Machintosh történetíró szerint 1660 és 1685 között kb. 25,000 embert börtönöztek be Angolországban és 1500 családot tettek tönkre! Ebből az időből (1673) való a hírhedt „*Test act*,” melynek értelmében, aki esküvel meg nem ígéri, hogy az átváltozásban nem hisz, s a király egyházi felsőbbségére esküt nem tesz, sem polgári, sem katonai hivatalt nem viselhet. S ez a türelmetlen törvény 1829-ig érvényben volt, s ugyanezen ideig

bennfoglaltatott az orsz. képviselők esküjében a következő részlet: „A miseáldozat, szűz Mária s a szentek segítségül hívása istentelen és bálványozó cselekedet.”

Knox János, Skótország reformáló apostola mondotta e türelmes (?) szavakat: „Inkább tízezer ellenség törjön be hazámba, mint egy mise mondassék.” A történelem bizonyítja, hogy a legvadabb türelmetlenség és erőszakoskodás egyengette a protestantizmus útját Skóciába.

Dániában 1683–1848-ig a katolikus hitre térés jószágvesztéssel és száműzetéssel járt, s katolikus papnak halálbüntetés terhe alatt nem volt szabad az országba lépni! Norvégia csak 1845-ben, Svédország csak 1873-ban adott a katolikusoknak szabad vallásgyakorlatot s a svéd kormány még 1860-ban is számkivetésbe küldött hat nőt, amiért katolikusokká lettek!

A németalföldi református egyházzól azt írja a *protestáns Niebuhr* (Nachgelassene Schriften. 288. lap) „Kezdetől fogva, mihelyt szabaddá lön, *otrombául zsarnoki* volt, s tanítóinak sem szelleme, sem jó lelkülete által nem szerzett valami különös becsületet. *A Kálvin-féle vallás mindenütt, Angolhonban, Hollandiában, Genfben éppen úgy emelt vérpadokat, mint az inkvizíció, anélkül, hogy a katolikus vallás érdemeiből csak egyetlen eggyel is dicsekedhetnék.*” Marnix Fülöp a németalföldi egyházi és politikai forradalom vezére azokat az államokat magasztalja legjobban, melyek „minden nem-kálvinistát levernek”. A felsőbbségnek szerinte azért kellene fegyvert fognia, hogy elpusztítsa, kiirtsa ez eretnekeket (katolikusokat).

Hogy a németalföldi protestánsok mint dühöngtek kímpaddal és halálgyötrelmekkel katolikus honfitársaik ellen, arra nézve kitűnő forrásul szolgálhat a protestáns Korroux („Hollandia Története.” II. kötet). A németországi protestantizmusnak a 17. és 18. században folytatott kegyetlenkedéseire vonatkozó borzalmas részleteket találhatni Arnold protestáns történetíró művének 4-ik kötetében, mely kizárólag a tárgynak van szánva.

Baumier János, Kuhlmann Kvirín, Adelgreiff János, Günther Péter stb. üldözött protestánsok története, kiknek elítélésében és kivégeztetésében a protestáns prédikátoroknak kissé kegyetlenebb szerep jutott, mint a spanyol inkvizítoroknak, szomorú példái a protestáns türelemnek.

Írország sanyargatása a protestáns türelem legszebb remeke!

És ha minden borzalmas dolog, amit a spanyol inkvizícióra valaha költöttek igaz volna is, a katolikus *Írország* sanyargatása a protestánsok részéről százszeres fölért vele. „Minden szemrehányásra csak Írországot említse a katolikus s ellenfele *elnémul*, ha egy csöpp becsületérzés van benne. Ezen egyetlen kis ország páratlan szenvedései jóval túlhaladják azt, mit a katolicizmus valaha s bárhol a protestantizmus ellen tett. E zöld szigeten összpontosul minden rossz, ami másutt szerteszét fekvő, nagy terjedelmű színpadon történt. Máshol az események összetódulása néha rémítő lángokban tört ki, de itt a *lassú* kínzás szünet nélkül gyakoroltatott. És nem annyira egyes zsarnokok vadul kicsapongó szenvedélye dühöngött, hanem az érzéketlen szigorú törvény ereje jéghideg számítással megfontolva szorítgatá mind szűkebbre a több mint két százados járom láncszemeit. Ez igazi *rendszeres* kipusztítás volt azok részéről, kik ugyanazon keresztény hitnek, csak hogy tisztább alakban való bírásával dicsekedtek. A szentek és tudósok hajdani szép honában 72 ezer embert öletett meg Anglia reformátora. Húszezer lélek adatott el Nyugat-Indiába rabszolgának, 4 millió hold föld elkoboztatván protestáns kézre került. Egy vitéz ezredes, Matthew nagy vadászatot tartott katolikus parasztokra s több százat elejtett közülök.” (Hoványi: Felsőbb katolicizmus, 166.). A sziget lakossága 50 év alatt nyolc millióról négyre apadt. *A katolikus írek az utolsó 400 esztendőben többet szenvedtek hitükért, mint az őskeresztények az első századokban a pogány császárok alatt – fényes bizonyosságául a protestáns „lelkiismereti szabadságnak.”*

Ezek után a hazai protestantizmus elterjedéséről s a hazai protestánsok türelméről felesleges szólnunk.

A kassai vértanúk és társaik, a felkoncolt váradi káptalan, Szent Lászlónak, a keresztény és magyar lovagiasság legszebb mintaképének feldúlt sírja, mind, mind a türelemről beszélnek ...

A 19. század végén egy német állami egyetemen a protestáns teológia tanára, Tschackert Pál ezeket írja: „A katolikus egyház a kereszténységből új pogányságot csinál, erkölcstana a lelkiismeret áldozatát követeli; hogy a római egyházzal *békességben* éljenek, azt csak tudatlanokról vagy a vallás megvetőiről lehet feltenni, de nem az evangélikus egyházakról és az evangélikus népről. („Evang. Polemik gegen die röm. Kirche” 1885) Ugyanezen időben egy „tudós” protestáns, Schwartz Gottfried („Egyház-e vagy állam a római egyház?” Lipcse 1885.) ezeket írja: „A római egyház léte állandó támadás a többi államokra; egy állam sem engedheti meg polgárainak, hogy a római egyház tagjai legyenek, az állam, mely a római egyházat elismeri, lemond önmagáról, a vallás vagy lelkiismeret szabadsága a római egyházzal szemben éppúgy nem vehető tekintetbe, mint egy Német- és Franciaország közti háborúban.” Ilyen durva tagadásai a felekezeti béke lehetőségének is, hozzászámítva pl. a német kultuszharcot, és májusi törvényeket, soha le nem mosható szégyenfoltjai a lelkiismereti szabadságnak s valóságos kigúnyolásai annak a sokat dicsőített és sohasem gyakorolt protestáns türelemnek. Találón mondja Döllinger: (Kirche u. Kirchen 68., 71.) „Történelmileg semmi sem valótlanabb, mint azon állítás, hogy a reformáció a lelkiismereti szabadság érdekében történt mozgalom lett volna. Épen az ellenkezője igaz.”

Ha most megfontoljuk, hogy míg a spanyol inkvizíció *indító oka a régi vallás védelme volt*, mely vallásért s vele a nyugati művelődésért Spanyolország évszázados harcokat vívott a mórokkal és zsidókkal, mely vallásnak üdvös voltát hosszú idők tapasztalatai bizonyították, mely áldásos intézményeket tartott fenn, nagyszerű templomokat emelt, barbár népet alakított át, addig a *reformáció indító oka* legnagyobbbrészt az önzés, a sértett hiúság, még ki nem próbált emberi nézetek s a reformátorok önakaratának konok érvényesítése, egy önmagával meghasonlott kicsapongó életű szerzetes terhelt lelkiismeretének megnyugtatója (Luther, „pecca foriter”) vagy egy feleségeire ráunt király bűnpalástolása volt; míg a spanyol inkvizíció eredménye a spanyol történetírók szerint a vallási egység, mint a politikai nagyság alapja volt, addig a déli német protestánsok (Die Berechtigung der Ref. Franf. 1883, 39.) szerint a reformáció gyümölcsei valának, „Mindenütt *romlás*, nem javulás, *tékozlás*, nem gazdagodás, *visszavonás*, nem egyesülés, *elgyengülés*, nem erősödés” – ha ezeket megfontoljuk, könnyen átlátjuk, hogy a protestánsoknak legkevesebb joguk van a spanyol inkvizíció borzalmairól regélni s azt vallási türelmetlenséggel vádolni.

IX. Visszapillantás – Összefoglalás

Az *egyházi inkvizíció* a középkor általános jogi felfogása és gyakorlata szerint, az egyháznak, mint a krisztusi igazságok letéteményesének lényege és feladatai szerint, valamint a középkori eretnokségek társadalom-bomlasztó, forradalmi tanaira való tekintettel *teljes jogosultsággal bírt*.

A középkor történetének egyik legjellemzőbb vonása az *állami és egyházi életnek egymáshoz való viszonya*, mely egyik hatalomnak a másik jogkörébe való belenyúlását nagyon könnyen megérteti; hatáskör-sértés miatt a középkori államhatalom s az egyház nem is igen tettek szemrehányást egymásnak! Csak ebből az elvi álláspontból lehet megfejtenünk pl. az egyházi kiközösítésnek világi következményeit, az egyházi hatalom fellépését a világi hatalmakkal szemben politikai kötelességeik elhanyagolása miatt, ebből kifolyólag lehet helyesen megítélnünk az eretnokségnek büntetését a világi hatalom részéről, valamint az egész inkvizíció-intézményt. Aki a középkor e jellemző tulajdonságát nem ismeri, az nagyon könnyen félreismeri az egész középkort s az előtt az inkvizícióval együtt a történelemnek hosszú századai rejtélyek maradnak.

Előfordult, mint láttuk, hogy az inkvizíció egyik-másik hivatalnoka megszegve a fennálló rendelkezéseket, a reábízott hatalommal visszaélt. Ezt nem a katolikus egyház, ezt az illető *egyén* tette. A gondolkozáshoz szokott ember egyesek hibáiért egész intézmények, társadalmi osztályok és hosszú korszakok fölött nem tör pálcát. Ezt mi szívesen hirdetjük ellenségeinkkel szemben is; de tőlük is elvárjuk ugyanezt. Azt a mondást, „egyből ítéld meg valamennyit”, („ex uno disce omnes”) a gondolkozástan nem ismeri el.

Voltak az inkvizíciónak idők jártával pörei, melyek a rendesnél nagyobb port vertek fel. Ezeknek részletes megvitatása jelen fejtegetésnek célján és határain messze túljár.

Galilei és az inkvizíció

Szokatlanul nagy érdeklődés mutatkozott mindenkor *Galilei* csillagásznak pöre iránt. Alkalmat is vett belőle a gyűlölködés, hogy rúgjon egyet a katolikus egyházon s a római inkvizíciót, mint a tudományos haladás kerékkötőjét tüntesse fel.

Röviden csak a következőket jegyezzük meg: Hogy Cusa Miklós bíborost, ki százötven évvel, Kopernik kanonokot, ki ötven évvel Galilei előtt tanította a föld mozgását, Galilei fellépéséig az egyházi felsőbbség el nem ítélte és Galileit mégis pörbe fogta, nyilvánvalóan különös okának kellett lennie. Galilei *kielégítő* tudományos bizonyítékokat nem tudott felhozni; mindössze a Jupiter holdjainak mozgására és a Vénusz fényváltozásaira támaszkodott s többször kijelentette, hogy a régi ptolomeusi rendszert tartja igaznak, Kopernikét és a sajátját csak föltevésnek. Tanítását azonban a *szentírással* akarta igazolni és ezért gyűlt meg a baja az inkvizícióval, mely aztán az új tant bár tévesen a *szentírással* ellenkezőnek találta s a *kor legnagyobb természettudósainak véleményével egyhangzóan* Galileit 1633-ban elítélte és tana hirdetésétől eltiltotta. Hogy másokat ne említsünk, a kiváló természettudósok: *Descartes, Tycho de Brahe, Verulámi Baco* mindannyian a Kopernik-féle rendszer *ellen* nyilatkoztak; Tycho de Brahe a nagy csillagász a rendszert képtelennek, eszelősnek, szörnyűnek mondotta. *Az inkvizíció tehát egy cseppel sem volt sötétebb, mint azon kor legkiválóbb tudósai!*

És protestáns részről hogyan vélekedtek? Talán mint a tudományos „haladásnak” (?) az emberei azonnal az új rendszer mellé állottak? Nem! *Luther* egyszerűen „bolondnak” nevezte Kopernikot, ki „a csillagászat egész művészetét föl akarja fordítani, de mint a Szentírás mondja, Józsué a Napnak mondotta, hogy álljon meg, nem pedig a Földnek.” (Tischreden,

Walch kiadása. 2260. 1.) *Melanchton* a tudományokat összezavaró szemfényvesztésnek bélyegzi az új rendszert, *Osiander* pedig Kopernik könyvéhez írt előszavában az egész művet kétes értékű föltevések gyűjteményeképp tünteti fel. *Keplert*, a hívő protestáns csillagászt a tübingai protestáns hittudósok sokkal jobban üldözték, mint Galileit az inkvizíció. S még 1868-ban is a régi földközponti rendszer mellett nyilatkozott Berlinben egy protestáns zsinaton *Knak* pásztor és pedig „Isten ígéje” alapján, holott az a „sötét” inkvizíció-bizottság ekkor már *több mint száz éve* visszavonta a Galilei-iratokra vonatkozó tilalmát! ...

Mondanunk sem kell, hogy Galilei ügyéhez a pápai családhatatlanságnak semmi köze!

Őszintén megvallva, Luthernek, ki pedig különben igen értelmes ember volt, az új rendszerrel szemben tanúsított magatartásán – leszámítva goromba kitételeit – nem igen csodálkozunk. Hiszen az aristotelesi iskolának a középkori s részben az újkori emberekre oly óriási hatása volt, hogy természettanához és csillagászatához mindaddig *makacsul* ragaszkodtak, míg világos bizonyítékok az ellenkezőjéről *meg nem győzték* a lelkeket. Íme, egy jellemző példa! A párizsi parlament megparancsolta 1624-ben, hogy azon iratokat, melyek az aristotelesi bölcsélet és természettan *ellen* irányultak s a párizsi főiskola által (a tudományoknak az időben ez volt a leghíresebb képviselője!) elítéltettek, „össze kell tépni”, szerzőiket Párizsból száműzte és „minden embernek *halálbüntetés* terhe alatt” megtiltotta, „hogy a régi és elfogadott szerzők ellen senki se tanítson alapelveket.” (Jourdain, A párisi egyetem történetében I. 106.)

Lám, hogyan bántak világi részről, tudós körök is a tudományos kérdésekkel. S ezt, csodálatos, nem hozzák fel sohasem! Mily szenvedélyesek az emberek ma is, mikor a tiszteletreméltó és lángelméjű Newton egyik-másik tételéhez a kritika hozzá mer nyúlni! Pedig meglehet, hogy nem egyik tantétele lényeges módosításon megy majd keresztül! Hát ha Lutherrel, Melanchtonnal s a többi protestánsokkal, a Kopernik–Galilei-féle rendszert elítélő tudósok egész sorozatával, a párizsi parlamentnek és egyetemnek „a haladást” eltöltő rendelkezéseivel szemben méltányosak tudunk lenni, miért kell akkor éppen az inkvizíció-bizottságnak a „sötétség terjesztője”, a „haladás ellensége” titulusokat adnunk, hiszen a bizottság éppen a jelzett legkiválóbb tudósok nézeteit tette magáévá?! ... A *gyűlölet és pártszenvedély* fújta fel az inkvizíció egyes esetleg szigorú ítéleteit éppúgy, mint ahogy magát az egész intézményt is csak az *elfogultság és rosszakarát* használta fel arra, hogy belőle a katolikus egyház ellen tőkét kovácsoljon!

Hogy Galileit a római inkvizíció bármiképpen kínozza volna, hogy esküje után a földre dobbantva azt mondta volna: „Eppur si muove”, („és mégis mozog”) nem más, mint mese és elcsépelte történelmi *hazugság*, ha még oly nagy tekintélyek terjesztik is – bár csak közvetve – mint Jókai Mór hasonló című regényével!

A *spanyol inkvizíció* egészen sajtóságos viszonyokból fejlődött ki. Megalapításának s hosszú időszakokon át tartó működésének helyes megértéséhez a kulcsot szolgáltatja az a nemzeti veszedelem, mely a keresztény Spanyolországot a zsidóság részéről fenyegette. „Egy nemzetet nemcsak csatákban lehet tönkretenni. Szét lehet őrölni s tönkre lehet tenni annak erejét gazdasági fegyverekkel ... uzsorásokkal, száz százalékra dolgozó üzérkedőkkel stb.” („Magyarország” 1908. VII. 18.) Ettől a lassú, de annál biztosabb pusztulástól való félelem adta a spanyol királyok kezébe az inkvizíciót, ezt a végső eszközt, melyet azonban más célok szolgálatában is sokszor kérlelhetetlen szigorúsággal alkalmaztak.

Hogy az államrend ellen való bűnöket s egyéb erkölcstelen merényleteket is éppen az inkvizíció törvényszéke elé utaltak és ezek elkövetőire a király nevében olyan büntetéseket alkalmaztak, melyeket más országok törvénykönyvei is kiszabtak – ebben még nincs gáncsolni való!

Hogy az inkvizíció *börtönei különbek* voltak, mint azon kornak börtönei általában, hogy rabjaikat nem verték vasra, hogy a törvénykezési eljárást *határnapok* kitűzésével kezdték meg, hogy jegyzőkönyveket vettek fel, szakértőket, ügyvédeket fogadtak, hogy a kínpad

alkalmazásánál sokkal nagyobb *óvatosságot* fejtettek ki, mint más országok, más törvényszékek kivétel nélkül, hogy a *művelődés* érdekei az inkvizíció miatt nem szenvedtek, sőt éppen az inkvizíció legfőbb virágzása idején volt Spanyolország a legműveltebb és leghatalmasabb – ez mind még nem róható fel bűnül az inkvizíciónak.

Hogy *súlyos visszaélések és kegyetlenkedések* is történtek – távolról sem olyan arányban, mint azt a fércművek terjesztgetik – az, bár emberekről lévén szó, megértjük, mindazonáltal határozottan *rosszalljuk*.

Marad hátra egy, *amit fenntartás nélkül elítélünk s ez az államtól kiinduló vallási kényszer*, amennyiben azt az inkvizíció gyakorolta. Ez az, ami az egész intézményben a pápák rosszallását annyiszor kihívta; ez az, ami miatt királyok és pápák az inkvizíción annyit civódtak, ez az, amit a katolikus egyház sohasem helyeselt s aminek jogosultságát semmiféle körülmények között soha el nem ismeri!

Püspökök és zsinatok – mint láttuk – tiltakoztak a góth királyok erőszakos zsidókeresztelése ellen; s hogy az erőszakos térítés mit sem használt – szomorú bizonyága maga az inkvizíció. A katolikus egyház helytelenítette, hogy Nagy Konstantin a pogányságot tűzzel-vassal akarta téríteni; ez csak ártott az általa felszabadított kereszténységnek. A katolikus egyház sohasem helyeselte Nagy Károly eljárását, ki fegyverrel térítette a szászokat. A katolikus egyház nem fog köszönetet szavazni XIV. Lajosnak, hogy katonákkal, „csizmás hithirdetőkkel” térítgette a hugenottákat. Ilyenekből az egyháznak haszna nem volt!

A pápák ismételen *tiltakoztak* az inkvizíció ellen, úgy amint azt a spanyol királyok felfogták és alkalmazták (IV. Sixtus, XIII. Gergely), az egész intézményt *törülni*, illetőleg megreformálni akarták (X. Leó), a hatalmukkal visszaélő inkvizítorokat ismételen *kiközösítették, elcsapták* a bírakat, állandóan *mérsékletre* intették – de rendeleteiket elsikkasztották vagy a királyok azok kihirdetését megakadályozták –; s ha valaki mégis a spanyol inkvizíció valóságos vagy állítólagos bűneit a pápáknak, illetve az általuk képviselt egyháznak rója fel, *az tudatlan, méltánytalan és igazságtalan*, s amennyiben ezt jobb tudása ellenére teszi – *arcátlan*. Az ilyeneknek bátran a szemükbe nézni s őket hazudozásukért felelősségre vonni, ez volna e téren minden jóakarátú és értelmes katolikusnak kötelessége!

E tekintetben némi szolgálatot óhajtott teljesíteni e szerény füzet.

* * *

A jelen fejtegetés megírásánál *forrásokul* szolgáltak s e tárgyra vonatkozólag különösen ajánlhatók is a következő munkák:

Hefele: Cardinal Ximenes. (2. kiad. Thübingen 1851.)

Wetzer u. Welte: Kirchenlexicon.

Haller-Karácsonyi: Tört. hazugságok.

Hergenrother: Kirchengeschichte.

Herder's Konversationslexicon.

Chobot Ferenc: Jézus Krisztus egyházának története.

Staatslexikon. (Freiburg.)

Századok. (1904. 902. l.)